

(ISSN: 2587-0238)

Pamuk, A. (2021). The Use of Geographical Space in History Textbooks, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 6(14), 90-136.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.300>

Article Type (Makale Türü): Research Article

THE USE OF GEOGRAPHICAL SPACE IN HISTORY TEXTBOOKS

Akif PAMUK

Assoc. Prof., Marmara University, İstanbul, Turkey, akifpamuk@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8147-611X

Received: 16.12.2020 Accepted: 24.03.2021 Published: 01.04.2021

ABSTRACT

One of the basic elements in the relationship between historical expression and reality, as the knowledge of the past, is geographical location. The relationship between reality and the past constitutes the main argument for strengthening the historical expression and/or accepting it as real, based on the experience of the geographical space by the subjects in today's reality. In addition, geographical space, as an area where the past is experienced, is one of the main factors of historical narratives in establishing a causal relationship between historical events and explaining historical events. The aim of this research is to reveal the usage characteristics of geographical space in MEB¹ history textbooks. The case study, which is among the qualitative research designs, was used in the research. MEB 9th grade, 10th grade and 11th grade history textbooks were selected as samples. By doing document analysis, the data regarding the geographical location in the relevant textbooks were obtained and the data were analyzed by descriptive and content analysis methods. According to the results of the study, when the history textbooks are examined, it is seen that the geographical space is used in the categories of space, absolute space, relative space, space as image, memory space, sacred space, geopolitical space and historical space. It can be said that the authors of the history textbook use the geographical space to construct the causality relationship within the historical narrative and to support the political history narrative as historical evidence while transferring the objective included in the history curriculum.

Keywords: History curriculum, history lessons, history textbooks, geographical space.

INTRODUCTION

Geography is one of the sciences that support history. Because every event that happened in the past necessarily took place in a space (Baydil, 2011, p.11). History approaches geography as the place where events occur and progress (Öztürk, 2016, p.105). People have always developed a space-based politics (Karabakh, 2002). This necessitates the presentation of the place where many events arise in history within the historical narrative. According to Yılmaz and Tokdemir (2016, p.73), it is necessary to know geography in order to understand and interpret historical events. Even the most empirical chronicler has to find narrative structures in order to shape time and space (Jenkins, 1997, p.25). The relationship established with space allows us to examine how historical events occurred in a particular place or between places over time. Movement enables us to examine and better understand how historical events in time relate to space or place. Finally, with its characteristic features, space continues to remind the drama of humanity over time (Stoltman, 1988). In addition, in terms of historical literacy, geography is used in recognizing the meaning of time and chronology, analyzing cause and effect, understanding the causes of change and continuity, recognizing history as a collective past with political implications, developing a sensitive sense of historical empathy, religion, philosophy and other great beliefs in history. It plays a role in understanding the importance of systems (Stoltman, 1988, pp. 9-11).

In other words, geography and history are inextricably linked with each other because of the basic approaches, knowledge, concepts and skills required to view and understand historical developments and events. The knowledge competence required for geographical competence and historical learning is essential for the quality teaching and learning of history. Stoltman (1988, p. 12) explains this in the words of Captain John Smith: "I will write history. Before I begin, I will look at geography, because undated geography is like a motionless corpse, so history without geography wanders as a vagrant soul that has no particular place."

By using both theoretical and methodological tools and by precisely observing and defining social practices, if we can overcome the semantic underestimation of the term "space", this not only moves away from a simple, geospatial conception of space, but also makes the complexity of social relations visible. recognizes synchronicities and breaks. The potential of history as a critical social science lies in the differentiated analysis of both spatial orders and temporal processes, equally and in the analysis of relevant discourses and practices (Susanne, 2019).

Immanuel Kant's ideas philosophy are at the basis of the relationship between geographical space and time. "Space and time are forms of emergence or are forms that the emerging presents itself. Actually this is easy to understand; because space and time are undoubtedly a form of emergence, but there is no specific unity in this appearance. It is all sorts of things that appear; appearance is always the manifestation of a variety" (Deleuze, 2000, p.37). The forms of appearance refer to history as the events of the past, that is, the story of the past and/or its construction in the present, and to the geographical space in the context of where the event occurred. "So it is necessary to distinguish between the diversity of the apparent in time and space and the diversity of time and space themselves. The first diversity, the variety that appears in space and time, will be called empirical

diversity; The second variety will be the a-priori diversity of space itself or time itself. The diversity of the space. The variety of time. The a-priori diversity of time and space form the way they are presented. Empirical diversity belongs to the apparent" (Deleuze, 2000, p.37). The a-priori diversity and empirical diversity that emerge in this way, by their nature, intertwine history and geography.

According to Kant, history and geography enhance time and space-oriented perception (Kant, 1839, p.427). Kant explained this perceptual situation as follows: "Geography means the explanation of nature, more precisely of the whole earth. Geography and history fill the entire scope of our perception; geography is about space, history is about time" (Kant, 1839 p. 428). The use of geographical space in presenting and constructing time-oriented perception as the knowledge of the past refers to Kant's a-priori diversity. Geographical space constitutes one of the main contexts in revealing the objective historical knowledge that modern historiography tries to define by emulating natural sciences. Ranke's statement that he was not meant to judge the past but to report it "as it really happened (*wie es eigentlich gewesen*)" is an expression of the claims of objectivity and general validity of history. In this context, the means of writing the past as it is, comes to the fore. Although these tools seem sufficient to write the past as it is, as sources of the past, it does not prevent the use of geographic space in providing the truth of historical information. Time and chronology have evolved into empirical variation, fictionally constructed by the historian. The basic category of the reality of historical events becomes geographical space. The geographical space as the place of the event is still the only indicator of the reality of the past. The fact that geographical space makes the narrative of history a part of reality and experience reminds Kant's (2001, p.71) proposition that "... pure sensory vision is space and time". On the other hand, Montesquieu thinks that history is fed by differences in climate and geography. Explanation of historical events was sought in the phenomena of the natural world. Montesquieu conceived of human life as a reflection of geography and climatic conditions, not another state of life in nature (Collingwood, 1990, p.92). This situation means establishing the causality relationship in the singular events of the past through geography.

Geographical Space

Space, its Latin origin is *spatium* and referred to as "space" in English, is a term used since the Middle Ages. Its first meaning is extension, distance and distantness. This understanding shows similarities with the understanding that sees space as space (Agnew, 2005). Space according to The Turkish Language Association; It is referred to as place, place of residence, home, dormitory, space. Space constitutes the main research subject of geography.

Space is the place where people can live, where all their activities are carried out. Geography, which is a spatial science, has always attached importance to the place where man enriches it with his experiences and existence. Examining the place as a subject area has been the primary goal of geography (Tümertekin & Özgüç, 2006). Space is the most basic concept of modern geography. For this reason, special attention should be paid to teaching the definition of space, its use, and how to use it in which contexts (Bilgili, 2016, p.8).

Öztürk (2016) classified the space as absolute (physical) space, relative space, space as "place", historical space, image space, based on different usage styles. Lefebvre (2014) classified the space as places that are lived, perceived and designed with a sociological approach. These types of spaces do not mean the same for everyone. On the other hand, space can no longer be considered apart from time. While a stronger emphasis was placed on the time of events in the past, it is seen that the space was more in the background. The current understanding, on the other hand, is that time and space are handled together rather than space overriding time (Bilgili, 2016, p.11).

In social sciences, geographical space is not the precise, concrete, geometric and passive space of the positivist paradigm; It is a space created and constructed by filtering different cultures, social processes, political and ideological processes (Cresswell, 2008, p.53).

"Spatial reading" or "reading space" in all social sciences, from international relations to urban studies, to migration and cultural studies; It is seen as a necessary attempt to understand social processes and to predict which direction it will go. Therefore, spatial processes themselves are perceived as the determinant of social processes, as the two sides of the same coin. For this reason, we cannot think of social processes independently from the context of the space where they take place. To accept space as independent and passive; It is a mistake to claim that it is independent from economic and social processes. On the contrary, space should be regarded as space as a social and ideological production area, space as material production, and space as a network of multidimensional relations (Harvey, 1969; Soja, 1989).

Throughout history, it has been possible for humanity to know its place and past by evaluating the characteristics of the geographical space where history is written. This necessitates the synthesis of history and geography information with the space where history is written and an integration in the preparation of the teaching plans of the relevant courses (Akkuş & Meydan, 2013, p.15). On the other hand, the past of the space is defined as the history of the space, and the relationship between time and space categories becomes suitable for a double-sided reading. In this state, "geography also appears as the spatial study of society or the study of society through space" (Braudel, 1992, p. 171). Thus, geographical space becomes related not only to history but also to sociology.

The Use of Space in Historiography

The relationship between historiography and space is directly related to historiographical approaches. It is possible to consider historiography from past to present as "Pre-Modern Period", "Modern Period" and "Postmodern Period" (Şimşek & Pamuk, 2016, p.24).

The main feature of the pre-modern period is that the narrative of history has narrative and didactic features. In addition to these features, it can be said that the characteristics of the cyclical time understanding are evident in general. Cyclical time, as an expression of life practice, expresses that history repeats accidentally according to

certain forms (Şimşek & Pamuk 2016, p. 24). Again, the monotheistic religions that emerged in this period transformed the cyclical understanding of history into a linear history with a beginning (creation) and an end (apocalypse). The emergence of the linear historical narrative also means the use of the theological causality relationship within the historical narrative. In the pre-modern period, it is possible to see the traces of the myth-based universe and theology-based universe imagination in the usage characteristics of the space.

Space has been defined as the place where legend and theological knowledge take place. As a matter of fact, the following sentence of Herodotus (1973, p.236) contains this feature of their use of space: *"Again, it seems to me that... Egyptians settled in the lower side of Lake Moiris and especially in the area called Delta, will gradually be deprived of the Nile floods and they will be doomed to the fate that will happen to the Greeks in the future."* Similarly, an example that overlaps with this situation is that Tabari (1991, p.21) says, *"Based on the statement of the Torah in their hands, they say that 5992 years and a few months passed from dem to the migration of the Prophet Muhammad (pbuh) from Mecca to Medina."* it appears as "ways of using space" in his expression. In the Oghuz Epic, the use of space was used as the place where the legend took place, as follows.

"Turkish historians and quick narrators describe it as follows: When Prophet Noah (pbuh) divided the earth between his sons, he gave the Eastern Provinces and Turkistan and those sides to his elder son Yafes. Yafeş is nicknamed Olcay Khan according to the words of the Turks. He lived as a nomad. Yaylaq and qışlaq were in Turkistan, he spent the summer months in Ortaq and Kürtaq near the city of İpanç, and winters in Borsuq in Qaraqum (famous as Qaraqurum) in the same regions" (Togan, 1982, p.17).

The modern era in historiography corresponds to the secularization of the time narrative, which monotheistic religions transform into linear history. Constructed instead of a theology-based universe imagination, the science/reason-based universe imagination defines the beginning as the first human and converts the ending into eternity, overlapping the linear history narrative with the paradigm of progress. As a reflection of the positivist science paradigm, positivist historiography emerges as a product of the claim to objectivity. Positivist historiography uses time, space and evidence in order for this form of presentation, which Kant defines as empirical diversity, to have the characteristic of objectivity. The time of the singular event, the place of the singular event, and the primary evidence constitute the main argument for the construction produced by the historian, that is, the historical text overlapping with reality.

"In this form of approach dominated by great men political history, time and evidence bring the main argument closer to reality, while space produces the context as a backdrop at the time of the event" (Pamuk & Pamuk, 2019, p.433). In other words, in the positivist historiography of the space, it is seen that the place where wars and agreements were made did not go beyond being a name in conquest and land losses. On the other hand, the use of geographical space as a name has an importance in positivist historiography. Ontologically, it seems difficult to establish historical narratives that claim objectivity with time that cannot be recovered, by watching and with primary-hand evidence expressing what the rulers of that day did. While constructing historical

narratives, individual events are connected to each other by a causal relationship and make inferences. On the other hand, the existence of the space on which we live ontologically still has a fundamental role that makes historical narratives real. As a matter of fact, the usage examples of space in positivist historiography are neither only historical texts nor history textbooks. It is the use of geographical space that makes the historical information produced by all the tools of the culture industry familiar today.

The postmodern period in historiography corresponds to the post-positivist historiography. The objectivity claim of the positivist science paradigm and the claim to reach the general correct information have been criticized and the positivist historiography that emulates this paradigm has turned into a post-positivist approach to history. Thus, the positivist historiography's understanding of reaching scientific generalizations and forming theories has turned into an understanding that history cannot be based solely on methodological rules in the postmodern approach to history (Dilek & Alabaş, 2010). Thus, the use of space in post-positivist historiography is based on the basic framework and has become more prominent with local history. The first examples of the use of geographic space are the study of the history of space by the Annales School within the framework of different disciplines (sociology, economics, psychology, etc.) and the discussion of the Nouvelle Histoire (Pamuk & Pamuk, 2019, p.437). The second is that historians produce texts on the history of microhistory and everyday life, rather than the history of political history great men. While the Annales School sees geographical space as a part of non-fluid history, micro-history studies see it as a part of understanding geographic space. Burke (2002, p.24) reports the change in historiography as follows; "First, a problem-focused analytical history replaces the traditional narrative of events. Second, a history that focuses primarily on politics is replaced by a history that deals with all human activities. Thirdly, in order to achieve these two objectives, it is important to collaborate with other disciplines - geography, sociology, psychology, economics, linguistics, anthropology, etc." Thus, the geographical space is placed in the center of history as a field where the past experiences are experienced.

Lefebvre (2014, p.25) explains the intertwining of geographic space and history as follows: "The concept of space connects the mental with the cultural, the social and the historical. It creates a complex process: the discovery of (new, unknown places, continents, or the universe); the production of (spatial organization specific to each society); (the creation of works: the scenery, the city with its monumentality and decor). Although this works evolutionarily and genetically (with birth), it has a logic: it is the general form of concurrency; because every spatial arrangement is based on the superposition of intelligence and the material assembly of the elements that produce synchronicity."

As such, geographical space is not only a subject of historiography, but also becomes the subject of both history curriculums and history textbooks in the acquisition of historical thinking skills in history curriculum through local history. Sometimes the geographical space constructed within the narratives of the nation (Hladnik & Fridl, 2012) is sometimes used to turn the past into an objective historical narrative. The purpose of this research is to reveal the basic characteristics of the use of geographical space in the 9th, 10th and 11th grade History textbooks prepared within the framework of the 2018 curriculum change. Thus, the basic intersection area of the relationship

accepted to exist between geography and history will be tried to be revealed through the indicators in history textbooks. In this context, the problem sentence of the research is "What are the usage characteristics of geographical space in history textbooks? determined as. The sub-problems of the study are the following sub-problems.

1. How is geographical space used in history textbooks?
2. What are the characteristics of geographical space in history textbooks in terms of historiography?

METHOD

Research Model

In this study, one of the qualitative research designs, case study was used. Case study is a preferred method in understanding various issues of education, especially when asked "how" and "why" questions (Ekiz, 2009, p. 46). In addition, with the case study, the factors (environment, individuals, events, processes, etc.) of a situation are investigated with a holistic approach, focusing on how they affect the relevant situation and how they are affected by the relevant situation (Yıldırım & Şimşek, 2008, p.77). With the case study, the usage characteristics of the space in the history textbooks were revealed.

The Data Collection Tools

In the study, document analysis, which is one of the data collection tools used in the case study, one of the qualitative research designs, was used. In the context of document review, textbooks in the field of education can be used as a data source for curriculum (curriculum guidelines) (Yıldırım & Şimşek, 2008, p.188). The sample of the research consists of the units of the textbooks published by the Ministry of National Education (MEB) in 2018, which are included in Table 1.

Table 1. History Textbooks Analyzed in The Research and The Units Included

Textbooks	Units
Grade 9 History Textbook	History and Time
	Early Humanity
	The World in the Middle Ages
	Turkish World in the First and Middle Ages
	Birth of Islamic Civilization
Grade 10 History Textbook	The Adoption of Islam by the Turks and the First Turkish-Islamic States
	Turkey During the Reign of Seljuks in the Process of Settlement and State Formation
	The Ottoman Politics from Beylik to State (1302-1453)
Grade 11 History Textbook	Ottoman Empire as a World Power (1453-1595)
	Ottoman Politics Against Changing World Balances (1595-1774)
Grade 11 History Textbook	Balancing in the International Relations (1774-1914)

Data Analysis

The research data were analyzed by descriptive analysis and content analysis. Descriptive analysis is a type of data analysis that includes the interpretation and evaluation of the obtained data in short summaries according to the themes determined by the researcher (Yıldırım & Şimşek, 2013). In this context, the usage characteristics of geographical space were determined in history textbooks through descriptive analysis and frequencies regarding the frequency of usage were obtained. Content analysis is used to express any qualitative data reduction and interpretation attempts to determine the basic consistencies and meanings by taking the voluminous qualitative material (Patton, 2014, p.453). With the content analysis, the data were discussed within the framework of meaningful themes. "Maxqda 11" qualitative data analysis program was used to analyze the data. In the content analysis, the stages of coding data, finding themes, organizing codes and themes, defining and interpreting the findings were followed. During the presentation of the findings, quotations from the textbook on sub-themes were included. In order to ensure the credibility of the research, the themes created from the codes were presented to the expert opinion and took their final form according to the feedback received. The detailed description approach was preferred to ensure the transferability of the research.

FINDINGS

The findings of the study were interpreted under the headings of "The Use of Geographical Space in History Textbooks and the Use of Geographical Space in Terms of Historiography."

The Use of Geographical Space in History Textbooks

The use of geographical space in history textbooks is shown in Table 2 together with their frequencies.

Table 2. The Table of Descriptive Analysis of The Use of Space in History Textbooks

Category	Frequency	Sub Category	Frequency
Space as Place	281		
Absolute Space	99		
Relative Space	84	Descriptive Space	27
		Generic Space	20
Space as Image	23	Abstract Space	8
Memory Space	32		
Sacred Space	23	Theological Space	12
		Secular Sacred Space	4
Geopolitical Space	18		
Historical Space	16		

When the 9th, 10th and 11th grade history textbooks published by the Ministry of National Education are examined, as seen in Table 2, geographical space is used under the following categories of "space as place, absolute space, relative space, space as image, memory space, sacred space, geopolitical space, and historical

space". It has been shown that the categories of "relative space" and "sacred space" are divided into two sub-categories within these categories. These sub-categories are "descriptive space" and generic space" in the "relative space" category, whereas in the "sacred space" category they are "theological sacred space and secular sacred space". It is seen that the authors of the history textbooks used the geographical space in accordance with the presentation style of the subject while creating the textbook narrative. In other words, it can be said that the authors of history textbooks use the geographical space in a way that supports the narrative they construct while conveying the acquisition in the history teaching program.

The categories of "space as place, absolute space, relative space, space as image, memory space, sacred space, geopolitical space and historical space" which stand out in the history textbooks are evaluated below.

Space as Place

Considering the usage characteristics of geographical space in history textbooks, it is seen that the category of space stands out as a place. Space as place has an important role in the relationship between the knowledge of the past and reality in the narrative. To mention the name of the place where the event took place by the author of the history textbook expresses the emphasis on the reality of the narrative. Although the space as a place as a place compared to the absolute space seems more useful in historical narratives (Öztürk, 2016, p.110), it is thought that the space as a place is preferred by the authors of the history textbooks in terms of containing human experience and reminding the experience. For example, in the narrative about the prehistoric period in Anatolia, the use of space as a place is mentioned by referring to Diyarbakır and Malatya to make it familiar to students. An example from the related textbook is as follows: *"As a result of the excavations carried out in many settlements in Anatolia, it is seen that the production started from 9000 BC. The presence of "Emmer domesticated wheat", one of the oldest wheat types in the world, in the Çayönü Höyüğü (Diyarbakır) and Cafer Höyük (Malatya) campuses is an example of this. In addition, the fact that wheat agriculture started around Urfa and Diyarbakır around 8,500 BC reveals that the homeland of the grain is Anatolia"* (MEB, 2018a p.30).

Similarly, the use of space as a place in the narrative of the first period of humanity connects the historical narrative to reality by using the places that students know in terms of concept teaching, instead of alienation of the space, using witness. For example, this situation can be seen in a textbook with the following sentences: *"Antakya and Tarsus played an important role in the first period of Christianity. Hz. After Christ, when Christians in Jerusalem came under pressure and pursuit, Antakya became a very safe propaganda and refuge. ... Antakya has become a gateway to Christianity for the surrounding geographies of Anatolia"* (MEB, 2018a, p.46). In addition, the use of space as a place in the historical narrative in which the first Anatolian Beyliks, which are not included in the historical imagination of the students, is important in terms of emphasizing common belonging by connecting the collective past to the present. The statements on this subject in a textbook are as follows: *"The Battle of Manzikert was a complete turning point in the context of keeping Anatolia's homeland. In a short time in Anatolia; beyliks such as Danişmentliler (Sivas-Tokat-Kayseri), Mengücekliler (Erzincan), Artuklular (Mardin), Saltuk (Erzurum), Dilmaçoğulları (Bitlis-Erzen), Ahlatşahlar-Sökmenliler (Ahlat-Erciş-Van) and Çaka Beyliği (İzmir)*

were established" (MEB, 2018b, p.19). This usage feature of the space as a place is supported by the map, making the narrative overlap with reality. The use of space as a place not only makes cities that remain a place on the map for students, not only a part of the historical imagination within the political history narrative, but also strengthens the historical narrative by expressing the limits of political domination with reference to the place where the historical narrative takes place. The narrative of the Battle of Chaldiran in the 10th grade textbook can be shown as an example in this context.

"...Yavuz Sultan Selim; it took its place in the center of the army, which was tightly guarded by artillery carriages, janissaries and azeps. In the war that took place on 23 August 1514, the Ottoman army dispersed Shah Ismail's mounted cavalry under the influence of the Janissaries with cannons and rifles. Yavuz, who entered Tabriz by gaining superiority over Shah Ismail, gave a sermon to his name here. He sent merchants, craftsmen and scientists who were brought by Shah Ismail to Tabriz from Khorasan to Istanbul" (MEB, 2018b, p.136).

It can be said that another context of the use of space as a place in history textbooks is the concretization of the results of political history events. As a matter of fact, the articles of the Treaty of San Stefano signed at the end of the 1877-1878 Ottoman-Russian War are reflected in the textbook, which is embodied by the use of space as a place: *"According to the articles of the Ayastefanos Treaty, Romania, Serbia and Montenegro were recognized and separated from the Ottoman Empire. The Great beylik of Bulgaria was established and attached to the Ottoman Empire. ... Kars, Ardahan, Batumi and Doğubeyazit were left to Russia. Reforms were decided to be made in Crete, Thessaly and Albania" (MEB, 2018c, p.104).*

The use of space as a place is not limited to the political history narrative. It can be said that when the narrative of the authors of the history textbook on political history is insufficient, it is supported by information on cultural history and this information is strengthened by the use of space as a place. The following Artuqid narrative in the 10th grade history textbook (MEB, 2018b, p.20) can be evaluated accordingly:

"The Artuqids were established in 1102 based in Mardin and existed in three branches as Mardin, Hasankeyf and Harput until 1231. ... During this period, science developed in big centers such as Diyarbakır and Mardin and scholars such as Cezerî were prioritized. ... Cezerî, who lived in the Artukid Period and known for his extraordinary discoveries in the field of science and technology, built machines that only work with water and mechanical parts in the period when electricity was not used yet."

Absolute (Physical) Space

Considering the usage characteristics of geographical space in history textbooks, it can be said that the absolute space category is also frequently used. Unlike space as place, it can be said that absolute space is used to reveal causality relationships in history textbooks. In this context, the emphasis of the absolute (physical) space on the

climate, landforms, underground and aboveground sources of the aforementioned region strengthens the narrative in the history textbooks with a causality relation by linking it to deterministic features. Often, absolute space is used together with space as a place, and the defining feature of space as a place is tried to be combined with the determinist feature of absolute space in history textbooks. In the first period of humanity "VII. BC. The Lydian narrative of Gediz and Little Meander valleys became an independent state during the time of King Giges, with Gediz and Little Meander as the center in the century" (MEB, 2018a, p.47). Based on the proposition that the settling of the first people in fertile lands and riverside was a deterministic attitude, a narrative that the space as a place did not have the features of use was tried to be rationalized. Similarly, in the "Silk Road" narrative in the 9th grade history textbook, space and absolute space are used together as in the following sentences:

"In the Middle Ages, a branch of the Silk Road, which started from China, crossed Turkmenistan and reached the Caspian Sea, reached Syria's Latakia Port via Iran. Another major tributary, on the other hand, crossed the Karakurum Mountains and entered Anatolia via Iran. ... The Silk Road is not a road opened by man, but consists of wide valley beds prepared by nature and the climate and oases that will help caravans stay" (MEB, 2018a p.78).

In history textbooks, absolute (physical) space is sometimes used to define the boundaries of the relatively unidentified space in which the narrative in the history textbook takes place. The pre-Islamic Turkish history narrative in the 9th grade history textbook has been experienced in a wide area *"including the Caucasus, the North of the Black Sea and the Hungarian Plain, especially in Central Asia. ... Central Asia is located between the Caspian Sea in the west, the Kyrgyz steppes and the Altai Mountains in the north, Mongolia and the west of China (East Turkestan) in the east, and the Tibetan Plateau and the Hindu Kush Mountains in the south"* (MEB, 2018a, p. 91.) and determines the boundaries by using absolute (physical) space and space as place. Similarly, sometimes absolute (physical) space was used to convey the characteristics of the region. An example in this regard is as follows: *"Central Asia; It consists of deserts such as Gobi, Taklamakan, Karakum, vast steppes and deserted plains. In addition, in Central Asia, a large part of which is a closed basin, there are mountain ranges, large pits and lakes with an altitude of over 7,000 m in places"* (MEB, 2018a, p.97). It is seen that the absolute (physical) space is used in the use of the causality relationship in history textbooks. The narrative of the Migration of Tribes in the 9th grade history textbook is an example of this: *"IV. At the beginning of the century, Germanic tribes living outside the borders of the Roman Empire were piled up to the south on the borders of the Roman Empire along the Rhine-Danube rivers due to insufficient livelihoods"* (MEB, 2018a, p.114). In addition, absolute (physical) space is used to reveal the physical conditions of the space in the way wars occur within the historical narrative. As an example to this, in the history textbook; The sentence *"Byzantine forces, who set out to Konya with a large army, were ambushed by the Seljuk forces in the passage called Myriokephalon, which is estimated to be near Denizli, on September 17, 1176"* (MEB, 2018b, p.23) can be given.

Relative Space

Another usage characteristic of geographical space in history textbooks is relative space. Relative space is used to clarify the historical narrative and to elaborate the narrative in history narratives where space and absolute (physical) space cannot be used as a place in history textbooks. In other words, the fact that space cannot be defined as place and as absolute (physical) in the historical narrative in the history textbook necessitates the use of relative space. The main reason for the emergence of this situation is the establishment of the narrative over time and space in history textbooks. In addition, relative space is often used to describe the setting in which the historical narrative takes place, together with space and absolute (physical) space.

For example, in the narrative of the Tulunid dynasty in the 9th grade history textbook, space and absolute (physical) space are used as a place in the following way:

“Ahmad ibn Tulun, who took action by taking advantage of the situation of the Abbasids, has dominated the lands from Tripoli in the west to the Euphrates River in the east at the end of the Syrian Campaign. Ahmad ibn Tulun's conquest of Syria and Palestine, he had mobilized the Abbasid caliph, and Ahmad ibn Tulun was removed from the governorship of Egypt” (MEB, 2018a p.158).

Similarly situated in 10th grade history textbook can not be fully determined at the Seljukid Turkey were described as narrative space using a relatively hangout: *“In the 11th century, Armenians and Assyrians in Eastern Anatolia and the people living in Central Anatolia did not stand by the Byzantine Empire against the Turks due to the unjust administration of Byzantium. For this reason, Byzantium destroyed the Armenian beyliks in Eastern Anatolia at the beginning of this century and drove the people here to Central Anatolia en masse”* (MEB, 2018b, p.16). In the history textbooks, especially the domains of governments are defined by using relative space. For example, the Kipchaks narrative in the 9th grade history textbook is one of the examples of such usage:

“Kipchaks are from the Western Turkic Khaganate communities and are mostly referred to as the Cumans in the sources. The Kipchaks who came to southern Russia in the century and captured this place organized raids against Byzantium. The region, which covers the entire Eastern Europe-West Siberian steppe regions, is called “Desht-i Qipchaq” (Qipchaq steppes) in Islamic sources” (MEB, 2018a, p.118).

In the history textbooks, the category of relative space is divided into two as descriptive space and generalized space. It is seen that the descriptive space is used in history textbooks in terms of reflecting its basic features within the historical narrative of the region. The following statement from the 9th grade history textbook has descriptive spatial characteristics:

“The river, which comes out of the Qinling Mountains, travels the entire circumference of the capital, irrigates the fields and orchards, and runs the water mills. Five cereals grow in this place.

Rich people eat horse meat, the rest eat beef and wild goose. They use kopuz in their music. They manufacture dresses with sable fur, felt and floral motifs. Women wear some kind of hat on their heads. According to their customs, most of them ride horses and shoot arrows. They used to fill tubes made of silver and brass with water. By pressing these tubes, they squirt water or they do sports by throwing water at each other” (MEB, 2018a, p.99).

Generalizing space, on the other hand, makes the generalization feature of relative space a part of the historical narrative. It is seen that expressions such as East and West are used in a generalized manner in history textbooks. As an example, the following expressions from the Crusades narrative in the 10th grade history textbook can be given as an example: *“Although the struggle between the Eastern world and the Western world did not start with the Crusades, these campaigns increased the interaction to a higher level”* (MEB, 2018b, p.34). Similarly, the Hellenism narrative in the 9th grade history textbook also carries the characteristics of the generalizing space. The narrative in question is as follows: *“As a result of this interaction, Greek culture and Anatolian, Egyptian, Persian and other cultures have merged with each other. Thus, a new culture called Hellenism, which is the synthesis of Eastern and Western cultures, emerged. Hellenism affected the empires to be established in Asia and Europe”* (MEB, 2018a, p.51).

Space as Image

History textbooks are a form of presentation of the historical past. In the history textbooks, space as an image, one of the ways of using the space lived in the past, is included as an expression of historical imagination. Miniature, engravings and representational pictures were used in history textbooks to construct the past as imagery in students' minds. Through Picture 1 below, the historical imagination of the siege of Istanbul in the minds of the students was tried to be formed by “using the space as image”.

Picture 1. Istanbul Siege (MEB, 2018b, p.127)

Another usage feature of geographical space in history textbooks is memory space. Memory space is a place that reminds the experience of the past with a certain geographical location (Nora, 2006). Memory spaces are used to express the experience of the past in history textbooks. Photographs are generally used for this. Although it is seen that Islamic features are at the forefront, memory places that do not have religious features in terms of

history subjects are also included in history textbooks. Below are two examples of memory space from the 9th grade history textbook (Picture 2-3).

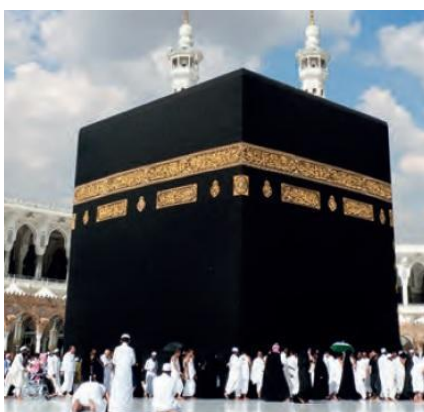
Picture 2. Qurtuba Mosque (MEB, 2018a, p.153)

Picture 3. Orkhon Inscriptions (MEB, 2018a, p.104)

Sacred Spaces

Another usage feature of geographic space in history textbooks is the use of sacred places. Sacred space stands out as a type of space attributed to holiness, unlike other space uses. It basically consists of two sub-themes as theological sacred space and secular sacred space as its usage features. Emphasis on Islam is at the forefront in the use of theological Sacred Spaces. This usage of the space where photographs and narratives are used together is included in history textbooks as an indicator of collective religious identity. The pictures of the Kaaba (Picture 4) and Mount Hira (Picture 5) in the 9th grade textbook below are examples of the theological sacred space:

Picture 4. Kaaba (MEB, 2018a, p.140)

Picture 5. Mount Hira (MEB, 2018a, p.135)

Political history narratives were also used in the use of theological sacred spaces in history textbooks. The usage example of the theological sacred space in the Sacred Spaces narrative in the 11th grade history textbook is as follows: *“During Hazrat Omar’s Period, Jerusalem was taken from Byzantium. Jerusalem, which was under the rule of Muslims for centuries, remained in the hands of Muslims despite the attacks of the Crusades. In the period*

of Sultan Selim I (Selim the Grim), the rights and privileges of the Sacred Spaces in Jerusalem, which joined the Ottoman lands, were given to the Greeks and Armenians with new origins" (MEB, 2018c, p.98).

The secular sacred space used in history textbooks, on the other hand, refers to the national collective identity, unlike the theological sacred space. As a matter of fact, when we look at the usage characteristics, it is seen that the emphasis on homeland stands out. The usage example of the secular sacred space in the pre-Islamic Turkish history narrative in the 9th grade history textbook is as follows: *"The Northern Huns had to leave Mongolia after 155, unable to withstand the pressure of other tribes in the region. Thus, the political existence of the Huns in the Turkish homeland came to an end. The Chinese Empire put an end to the Southern Hun State, which was under Chinese rule (216)" (MEB, 2018a, p.102).* Again, in the migration narrative in the 9th grade history textbook, the concept of dormitory as a secular sacred place is expressed with the following expressions: *"Therefore, Turkish communities have left their homelands in Central Asia from time to time thanks to the social solidarity and dynamism they have due to their social structure. Thus, they migrated to other geographies and spread" (MEB, 2018a, p.108).*

Geopolitical Space

Another use of geographic space in history textbooks is geopolitical space. The geopolitical space in which the causality relation is used, reminiscent of the absolute (physical) space, constitutes the main arguments of political history narratives. The causality of the orientation of Turkish migrations towards Anatolia from the 10th grade history textbook has been provided by geopolitical space. An example in this regard is as follows: *"Anatolia; Thanks to its geographical location, being linked to junction points, climate, water resources and the shape of a peninsula, it has been an ideal region for settlement since the first periods of history. With the effect of these features of Anatolia, XI. Since the second half of the century, Oghuz migrations have continued to increase in the region and, accordingly, Turkification of Anatolia has accelerated" (MEB, 2018a, p.50).* Similarly, geopolitical space constitutes one of the main contexts of the causality relationship in the narrative of the conquest of Istanbul in the 10th grade history textbook. An example in this regard is as follows: *"The conquest of Istanbul was necessary politically, militarily and economically for the security and future of the Ottoman Empire, as well as being a historical center of the empire. The lands of Anatolia and Rumelia could only be connected by taking Istanbul and a definite sovereignty could be established in Rumelia. With the conquest of Istanbul, land and seaway trade would pass under Ottoman rule and a significant economic gain would be obtained" (MEB, 2018b, p.124).* Similarly, in the 11th grade history textbook, the causality of the Ottoman-Russian relations is defined through the geopolitical space with the following sentences.

"Russia is in the position of a country that is stuck between the ice-covered seas in the north and the Ottoman Empire with the Straits and the Black Sea in the south, with no access to warm waters. Therefore, maritime trade did not develop. XVIII. Adopting the policy of sailing to warm waters and having a say in world trade since Tsar Peter I, who was enthroned at the beginning of the century, Russia chose the Ottoman geography as its spreading area. ... From time to time, Russia, which was

very close to realizing this purpose, found Britain and France, which supported the Ottoman Empire in line with its interests” (MEB, 2018c, p.34).

As can be seen, the causality relationship between the use of geopolitical space and the political events in the historical narrative is revealed in history textbooks.

Historical Space

Another usage feature of geographical space in history textbooks is historical space. Historical space has an important place in history textbooks as the cultural heritage left by those who lived in the past. This use of geographical space is also important in terms of the relationship that historical narrative establishes with reality, as it is also historical evidence. It also plays an important role in the development of historical thinking about the past in students' historical imaginations. The following usage in the 10th grade history textbook are examples of historical space:

“Turkey, which is the administrative center of the Seljuk state, palace also called Dargah or Bārgāh is both state and central administration has been the personal residence of the monarch. The part of the palace where the sultan continued his private life was called the harem. The most important official in the organization of the palace was called “havjip” and the heads of the “havjibs” were called “khajibü'l-hecab. Alaeddin Pavilion in Konya, Kayseri Keykubadiye Palace, Palace Kubadabad in Beysehir, Alaiye Palace in Alanya, are the major palaces belonging to the Seljuk Sultanate of Rum era” (MEB, 2018b, p.25).

Similarly, the following sentences in the 11th grade history textbook, the Aziziye Bastion emphasized in the political narrative of the Eastern Front not only strengthened the macro-historical narrative, but also made local historical elements a part of history.

“The Russians, with the support of the Armenians, attacked the Aziziye Bastion on the night connecting November 8 to November 9. They captured the soldiers in the bastion asleep and martyred them. This incident was heard when a soldier came to Erzurum from the bastion injured. Muezzins from the minarets said to the public: “The Russian army has captured the Aziziye Bastion, everyone is in jihad!” With his words, all the people of Erzurum, young, old, men and women, ran towards the Aziziye Bastion. One of those who heard the news was Nene Hatun, who was only 20 years old” (MEB, 2018c, p.103).

The Use of Geographical Space in History Textbooks in Terms of Historiography

The use of geographical space in history textbooks in terms of historiography is shown in Table 3 together with their frequencies.

Table 3. Use of Geographical Space in History Textbooks in Terms of Historiography

Historiography Features	Frequency
Building the causality relationship	60
Using space as historical evidence	46
Supporting the political history narrative	42

According to Table 3, it is seen that the 9th, 10th, and 11th grade history textbooks published by the Ministry of National Education are used to "construct the causality relationship, use space as historical evidence, and support the political history narrative" in the historical narrative. These categories of historiographical features that stand out in history textbooks in terms of historiography are evaluated below.

Geographical Space Building the Causality relationship

The principle of causality, one of the basic concepts of historiography, is used to relate historical events in a cause and effect relationship in a chronological order. This relationship between the causality principle and the positivist historiography is actually a methodical problem. The principle of causality in the example of history determines the main context in which the reasoning of deductive and induction followed for historical generalization is settled. The causes of which all historians agree, and the consequences of these causes express the emergence of the objective historical narrative. From this point of view, one of the invariable categories of the causality principle is geographical location.

When the history textbooks are examined, it is seen that the theme of climate is used for the basic causality principle in the narratives about people's settlements, lifestyles and migration. As a matter of fact, in the 9th grade history textbook, "*Mesopotamia, which has an arid climate, is a geography where agriculture is carried out through irrigation canals but the areas where animal husbandry can be done are limited. In addition, the fact that natural resources such as mines, timber and stones are far from the region is a great deficiency for the development of civilization. However, all these deprivations made the society better organized*" (MEB, 2018a, p.52) statements support this. Similarly, the expression "*villages and tribal confederations formed city-states over time as geography or climate shaped their lifestyles*" (MEB, 2018a, p.48) used in the 9th grade history textbook related to the theme of climate is an indicator of the principle of causality in determining the political structure. It is also possible to see a similar usage in the Mongolian narrative shown below in the 9th grade history textbook:

"In Central Asia, which is the center of the Mongol Empire, the climatic conditions were not suitable for agriculture. For this reason, agriculture was almost never dealt with, and livestock was the main source of income for the people. As a result of their search for pasture for animals, the Mongols adopted a nomadic lifestyle. Although their economies were based on livestock, they gave importance to trade with settled communities, especially they traded livestock" (MEB, 2018a, p.72).

Apart from the theme of climate, the characteristics of physical geography are also frequently used in the historical narrative of another causality principle. An example of this is as follows: *“Geography is a determining factor in the economic life and military structures of civilizations. The basis of economic life in Mesopotamia, where historical ages began, was agriculture. The Sumerians used their temples as a warehouse in order to store and distribute the product against the possibility of drought. Cuneiform was invented thanks to the symbols used to register these products. The development of civilization in Mesopotamia accelerated with the invention of writing”* (MEB, 2018a, p.54).

Basically, geography is almost the most important determining factor among the causes of migrations in historical narratives. An example of this is as follows: *“These migrations first started from Greece. Greece’s mountainous geography, insufficiency of agricultural lands, population increase and famine are among the reasons for these migrations. In addition, tribes such as Dorians and Achaeans descending from Eastern Europe and the Balkans to the south have been effective in dragging the tribes in Greece towards the east. As a result of the Aegean Migrations reaching Egypt, the Egyptian State protected itself with the strong struggle it gave, while the Hittite State in Anatolia was destroyed ”* (MEB, 2018a, p.44).

In some narratives, it is seen that climate and geography build a relationship of causality together: *“Nomads, who are constantly in motion due to climate and geography in large steppe areas, have prioritized lineal affiliation rather than land loyalty. Social identity; developed within families, oghushes² and tribes, and the obligation to use limited pastures strengthened family and group relations. If this feature had not been developed, it would not be possible for the tribes advancing along the vast steppes to survive alone”* (MEB, 2018a, p.98). Similarly, geography is one of the main factors in regulating the relations between people. An example in this regard is as follows: *“Customs formed by the effect of geography, lifestyle and living together; although it is not written, it has a systematic, dynamic, effective and satisfying structure. The ceremony has a very strong sanction in society”* (MEB, 2018a, p.57). In addition, geography not only determined the relations of people, but also determined their culture and art production. For example, the following sentences were included in a textbook: *“Seljuks created calligraphy types such as Seljuk kufi, thuluth and nashi with their unique styles and applied them in monumental works. In addition, the structures are decorated with reliefs containing animal depictions such as birds, dragons, bulls and double-headed eagles that show the steppe culture”* (MEB, 2018a, p.203).

The basic features of geographical space reveal the causal relationship of political events in historical narratives. To give an example, *“Anatolia; Thanks to its geographical location, location on the passageways, climate, water resources and the shape of a peninsula, it has been an ideal region for settlement since the first periods of history. With the effect of these features of Anatolia, the second half of the XI century, Oghuz migrations have continued to increase in the region and, accordingly, Turkification of Anatolia has accelerated”* (MEB, 2018b, p.50). Similarly,

² Turkish spelling “Oğuş”; the smallest unit of the society; family of old Turkic tribes.

it is possible to see the characteristics of the geographical space in the founding theories of the Ottoman beylik. The statements on this subject are as follows:

"The geography in which it was founded has a great influence on the establishment and development of the Ottoman beylik. The Ottoman lords made good use of the political and social advantages brought by the establishment of the beylik on the Byzantine border. During this period, Byzantium weakened politically and militarily, and lost its central authority due to throne fights. Even though the landlords, far from the center, seemed to belong to Byzantium, they started to act on their own, and this situation facilitated the growth of the Ottoman beylik at the establishment stage" (MEB, 2018b, p.55).

Sometimes *"With the conquest of Cyprus in the Selim II Period (1571), the Venetians concentrated on Crete, where they could use it as a base in the Mediterranean. Maltese and other Christian sea pirates, who settled in Crete with the Venetians, damaged Turkish trade and pilgrimage ships and threatened the safety of life and property, harming the Ottoman Empire's dominance in the Mediterranean. For these reasons, the Ottoman Empire besieged Crete Island in 1645" (MEB, 2018c, p.18),* geography is the main cause of political events. A similar use of causality can be seen in the Geographical Discovery narrative. This narrative is as follows: *"Italy, after the geographical discoveries, with the transfer of international trade to the oceans rather than the Mediterranean XVII century entered a long period of recession. Trade and industry slowed down. This stagnation in Italy is the economic depression; it also affected agriculture, poverty and banditry increased. On the other hand, the plague epidemic broke out and the state lost its stability" (MEB, 2018c, p.35).* As can be seen, geographical space has been used frequently for the positivist historical narrative to link political events together in a chronological manner and to create an objective historical narrative.

Geographical Space as a Narrative Support Tool and Historical Evidence

The basic approach of the historical narrative in the history textbooks overlaps with the characteristics of positivist historiography. From this point of view, geographical space is used as historical evidence to emphasize the objectivity of the narrative, which is established from the relationship between historical narrative and past reality. Especially in the early periods of history, historical evidence consists of items from the past instead of archive documents, which highlights the evidentiary feature of the geographical space. As a matter of fact, the following sentences in the 9th grade history textbook and the highlighting of the place where megaron-type houses are located for the early history narrative are among the indicators of this situation.

"With the population increase in this early period of humanity, caves have been replaced by shelters in the form of a round planned hut, some of which are buried in the ground. These huts, which were used only as shelters in the past, gradually turned into a community of buildings. For example, the "megaron" type, consisting of a front entrance and a rectangular hall behind it, has been detected in archaeological excavations in Limantepe and Baklatepe mounds in Izmir" (MEB, 2018a, p.51).

The use of geographical space as historical evidence is included in the narrative as text, but photographs of the space are often used. In the Silk Road narrative in the 9th grade history textbook, the ruins of Yarkand were used as historical evidence and a means of supporting the narrative (Picture 6).

Picture 6. Yarkand Remains (MEB, 2018a, p.78)

In the narrative in the “Ottoman Politics Against Changing World Balances” unit in the 11th grade history textbook, the Kamanıçe Castle (Picture 7) was used as a geographical place as historical evidence. In this use, the narrative of history has been both demonstrated by the ontological existence of geographical space and used to strengthen the existing narrative.

Picture 7. Kamanets Podilskyi Castle (MEB, 2018c, p.17)

In addition, geographic space is used only to support the narrative in history textbooks. In the 10th grade history textbook, “Saltukids ruled around Kars, Oltu, Bayburt, Malazgirt and Artvin, being the center of Erzurum, between 1072-1202. Saltuklu struggled with Georgian rulers, Turkey has established good relations with the Seljuks” (MEB, 2018a, p.20) in the Saltukids narrative, the basis of the narrative is the geographical space. Geographical space is used to strengthen the existing narrative in the expressions of the regions dominated in the political history narrative. Similarly, the use of geographical space to support the narrative can be seen in the narrative of the Battle of Manzikert in the 9th grade history textbook. The following statements were included in this narrative: “The Seljuks, who successfully applied the Turan tactic (or wolf trap) in the war that took place in the Rahve Plain

between Malazgirt and Ahlat on August 26, 1071, won a great victory when the soldiers of Turkish origin in the Byzantine army passed into the Seljuk ranks" (MEB, 2018a, p.194). As can be seen, geographic space is often used in history textbooks to support the narrative and to show evidence.

CONCLUSION and DISCUSSION

As a result of this study which tries to show the key features of the usage of geographical space in history textbooks used in grade 9-10-11 in Turkey, it is seen that geographical space is used in the categories of "space as place, absolute space, relative space, space as image, memory space, sacred space, geopolitical space, and historical space".

Space as place strengthens the relationship with reality by referring to the narrative in history textbooks where the event took place in the past. According to the results of the research, the fact that the space is the most used type of geographic space as a place in history textbooks coincides with the work of Koç, Önal and Ergün (2016). Similarly, the absolute (physical) space, which is often used together with space as a place, enables history textbooks to be written in accordance with positivist historiography by revealing causality relations within the historical narrative. As a matter of fact, the climate of the region where the historical narrative takes place, landforms and so forth rationalizes the causality relationship in a deterministic manner by relating its characteristics to the narrative created by the history textbook author. In the sections where space and absolute (physical) space are not used as a place in the narratives in the history textbooks, the relationship of the historical narrative with reality has been tried to be established with relative space. This situation reveals that the geographical space is an important tool of the relationship between the narratives and reality set forth in history textbooks. One of the most important tools of causality in history textbooks is geopolitical space. Geopolitical space, which has the characteristics of absolute (physical) space, is the main producer of the causality relation of political history narratives. Many researchers have stated that the main narrative in history textbooks is political history (Alaca, 2017; Aslan, 2007; Koullapis, 2007; Özbaran, 2003; Pamuk, 2014; Tekeli, 2007; Tekeli, 1998; Yazıcı and Şimşek, 2011. Yıldırım, 2016). In the emergence of this narrative, it is thought that the basic tendencies of the history textbook authors are determinant, although the gains in the history teaching program have an effect. From this point of view, the geopolitical space itself has a feature that directs the history.

On the other hand, the emphasis on space sometimes remains at the level of imagination. The emphasis on historical imagination in history textbooks also made use of geographical space. With the use of space as an image, it is aimed to construct the past as an imagery in students' minds. In this respect, miniature, engravings and representative pictures are frequently used in history textbooks. This is also the pedagogical expression of the concrete-to-abstract principle.

Sometimes the meaning of the geographical space itself gains importance in the narratives in history textbooks. In this case, the sacred space used creates an important framework for the student not only to perceive the past, but also to realize the values and sacred values produced in the past by giving reference to the cultural identities

with its meaning. From this point of view, while theological sacred space refers to religious identity, secular sacred space refers to national identity. At the same time, another form of cultural identity in history textbooks is cultural heritage. One of the ways in which cultural heritage is used in narratives in history textbooks is historical space. Historical space makes the cultural heritage produced from the past a part of the historical narrative.

According to the results of the research, three basic categories emerged when the use of geographical space in history textbooks in terms of historiography is examined. These are: the use of geographic space to construct the causality, the use of geographic space as historical evidence, and the use of geographic space to support the political history narrative.

Located in the historical narrative of the history textbooks in Turkey bears the characteristics of positivist historiography. From this point of view, the use of geographical space in history textbooks is used to construct a positivist historical narrative. The cause-effect relationship between the singular events of the past is ensured by the use of geographical space in history textbooks, and the way historical narrative in the past is in harmony with reality is attempted. This result of the study coincides with the use of the causality established in the history of Tekeli (2011, p.29) in the form of a reduction scheme. In addition, history textbooks use the place where historical events take place in their narratives, and the geographical space is used as historical evidence on the one hand and supports the political history narrative on the other. From this point of view, Kant's a-priori diversity is tried to be provided in historical narratives by geographical space. Similarly, the deterministic features of geography (climate, landforms, etc.) are made a part of the historical narrative and the historical constructions in the history textbooks are transformed into an objective historical narrative. The use of geographical space in the analyzed history textbooks and the fact that geographical determinism became a part of the historical narrative is similar to the work of Koç, Önal and Ergün (2016).

RECOMMENDATIONS

In the study, it is seen that the usage characteristics of the geographical space in the history textbooks are used randomly by the author of the history textbook according to the formation of the narrative. From this point of view, in the directive given to the authors of the history textbooks in the MEB History curriculum, a directive should be created in order for the authors of the history textbook to take into account the usage characteristics of the geographical space. Again, based on the results of the research, in order to increase the geographical spatial literacy of history teachers, performance indicators regarding the use of geographic space should be defined in the History Teacher Special Field Competence Certificate.

ETHICAL TEXT

This article conforms to author guidelines, publication guidelines, research and publication ethics and journal ethical rules. The responsibility belongs to the author for any violations that may arise regarding the article.

Author(s) Contribution Rate: The author's contribution to this article is 100%.

REFERENCES

- Agnew, J. (2005). Space: place. In Paul J. Cloke & R. J. Johnston (Eds.), *Spaces of Geographical Thought: Deconstructing Human Geography's Binaries* (pp.81-96). Sage Publications.
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(4), 988 -1007.
- Aslan, E. (2007). Devrim tarihi ders kitapları. In S. Özbaran (Eds.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları* (pp.295-310). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akkuş, A.& Meydan, A. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihi ve coğrafi mekân uygulamalarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 14-30.
- Baydil, E. (2011). Coğrafya nedir? In H. Yazıcı ve M. K. Koca (Eds.), *Genel coğrafya* (pp.1-29). Pegem Akademi.
- Bilgili, M. (2016). Coğrafya öğretiminde mekân ve yer karmaşası üzerine bir araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergisi [Turkish Journal of Geography Education]*, 2(1), 11-19.
- Braudel, F. (1992). *Tarih üzerine yazılar*. (M. A. Kılıçbay, Trans.). İmge Yayınları.
- Burke, P. (2002). *Fransız Devrimi: Annales ekolü*. (M. Küçük, Trans.). Doğu Batı Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1990). *Tarih tasarımı*. (K. Dinçer, Trans.). Ara Yayıncılık.
- Cresswell, T. (2008). Space and place (1977):Yi-Fu Tuan. In P.Hubbard, Rob Kitchin & G.Valentine (Eds.). *Key texts in human geography* (pp.53-60). Sage Publication.
- Deleuze, G. (2000). *Kant Üzerine Dört Ders*. (U. Paker, Trans.). Öteki Yayınevi.
- Dilek, D.& Alabaş, R. (2010). Tarihsel imgelem. In M. Safran (Eds.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* (pp.104-119). Yeni İnsan Yayınevi.
- Geçit, Y.& Tokdemir, M. A. (2016). Fen-edebiyat fakültesi tarih bölümü mezunlarının coğrafyaya yönelik görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 17(2), 71-90.
- Harvey, D. (1969) *Explanation in geography*. Hodder Arnold Publication.
- Heredotos. (1973). *Heredot tarihi*. (M. Ökme, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Hladnik, M.& Fridl, J. (2012). Space and its geographical presentation in Slovene historical narratives. *Slavistična revija*, 60, 443-455.
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek*. (B. S. Şener, Trans.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Kant, I. (1839). *Vorlesungen über physische Geographie*. In K. Rosenkranz & F. W. Schubert (Hrsg.). *Immanuel Kant's sämtliche Werke*. Leopold Voss Verlag.
- Kant, I. (2001). *Pratik usun eleştirisi*. (İ. Z. Eyuboğlu, Trans.). Say Yayınları.
- Karabağ, S. (2002). *Mekânın siyasallaşması*. Nobel Yayın.
- Koç, H., Önal, H.& Ergün, A. (2016). Ortaöğretim tarih ders kitaplarında coğrafi unsurlara nasıl ve ne düzeyde yer verilmektedir? *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(25), 99-117.
- Koullapis, L.-G. (2007). Türkiye'de tarih ders kitapları ve UNESCO'nun önerileri. In S. Özbaran (Eds.), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları* (pp. 273-282). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Trans.). Sel Yayıncılık.

- MEB. (2018a). *9. sınıf tarih ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2018b). *10. sınıf tarih ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2018c). *11. sınıf tarih ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (M. E. Özcan, Trans.). Dost Kitabevi.
- Özbaran, S. (2003). *Güdümlü tarih*. Cem Yayınevi.
- Öztürk, M. (2016), Mekânı algılama becerisi. In M. Safran (Eds.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* (pp. 83-95). Yeni İnsan Yayınevi.
- Pamuk, A. (2014). *Kimlik ve tarih*. Yeni İnsan Yayınevi
- Pamuk, A.& Pamuk, İ. (2019). Sosyal bilgilerde yerel tarih. In T. Çelikkaya, Ç. Ö. Demirbaş, T. Yıldırım& H. Yakar (Eds.), *Yeni program ve ders içeriklerine göre sosyal bilgiler öğretimi II*, (pp.423-443). Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Çakır& S. İrez (Trans.). Pegem Akademi.
- Soja, E.W. (1989). *Postmodern geographies: the reassertion of space in critical social theory*. Verso Press.
- Stoltman, J. P. (1988). Geography and History in the Curriculum: Relationships Between Space and Time. (pp. 2-14). Rand McNally and Company.
- Susanne, R. (2019). *History, space, and place*. Routledge.
- Şimşek, A.& Pamuk, A. (2016). *Tarih yazıcılığının dünü, bugünü ve yarını üzerine kısa bir bakış*. In M. Safran (Eds.), *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*, (pp.21-26). Yeni İnsan Yayınevi.
- Taberi. (1991). *Milletler ve hükümdarlar tarihi*. (Z. K. Ugan& A. Temir, Trans.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2007). *Birlikte yazılan ve öğrenilen tarihe doğru*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarihyazımı üzerine düşünmek*. Dost Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz destanı, Reşideddin oğuznâmesi, tercüme ve tahlili*. Enderun Yayınları.
- Tümertekin, E.& Özgüç, N. (2006). *Beşeri coğrafya, insan kültür ve mekân*. Çantay Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/>
- Yazıcı, F.& Şimşek, A. (2011). Tarih öğretiminde nesnellik sorunu. *Tarih Okulu Dergisi*, XI. 13-32.
- Yıldırım, A.& Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin.

TARİH DERS KİTAPLARINDA COĞRAFİ MEKÂNIN KULLANIMI

Öz

Coğrafi mekân, geçmişin bilgisi olarak tarihsel ifadenin gerçeklikle kurduğu ilişkideki temel unsurlardandır. Gerçeklikle geçmiş arasındaki ilişki coğrafi mekânın bugünkü gerçeklikte öznelere tarafından deneyimlenmesinden hareketle tarihsel ifadeyi güçlendirici ve/veya gerçek kabul edilmesinin temel argümanını oluşturur. Ayrıca geçmişteki yaşantının üzerinde deneyimlendiği bir alan olarak coğrafi mekân tarihsel olaylar arasında nedensellik ilişkisi kurmada, tarihsel olayların açıklanmasında tarihsel anlatıların ana faktörlerinden birisidir. Bu araştırmanın amacı, MEB tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanım özelliklerini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. MEB 9. sınıf, 10. sınıf ve 11. sınıf tarih ders kitapları örneklem olarak seçilmiştir. Doküman incelemesi yapılarak, ilgili ders kitaplarında coğrafi mekâna dair veriler elde edilmiş ve veriler, betimsel ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, tarih ders kitapları incelendiğinde coğrafi mekânın yer olarak mekân, mutlak mekân, göreceli mekân, imge olarak mekân, hafıza mekânı, kutsal mekân, jeopolitik mekân ve tarihsel mekân kategorilerinde kullanıldığı görülmektedir. Tarih ders kitabı yazarlarının tarih öğretim programında yer alan kazanımı aktarırken coğrafi mekânı, tarihsel anlatı içinde nedensellik ilişkisini inşa etmek, tarihsel kanıt olarak siyasi tarih anlatısını desteklemek için kullandıkları söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Tarih öğretim programı, tarih dersleri, tarih ders kitapları, coğrafi mekân.

GİRİŞ

Coğrafya, tarihe destek veren bilimlerdenidir. Çünkü geçmişte yaşanan her olay mutlaka bir mekânda gerçekleşmiştir (Baydil, 2011, s.11). Tarih, coğrafyaya olayların gerçekleştiği ve geliştiği yer olarak bakmaktadır (Öztürk, 2016, s.105). İnsanlar her zaman mekâna dayalı siyaset geliştirmişlerdir (Karabağ, 2002). Bu ise tarihteki birçok olayın meydana geldiği mekânın tarih anlatısı içinde sunulmasını gerektirmektedir. Yılmaz ve Tokdemir'e (2016, s.73) göre tarihi olayları anlamak ve yorumlamak için coğrafya bilmek bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. En ampirik kronikçi bile zamana ve mekâna biçim vermek amacıyla anlatısal yapılar bulmak zorundadır (Jenkins, 1997, s.25). Mekânla kurulan ilişki, tarihsel olayların belirli bir yerde veya yerler arasında zaman içinde nasıl yaşandığını incelememizi sağlar. Hareket ise zaman içindeki tarihsel olayların uzam veya yer ile nasıl bağlantılı olduğunu incelememizi ve daha iyi anlamamızı sağlar. Son olarak, karakteristik özellikleri ile mekân, zaman içinde insanlığın dramını hatırlatmaya devam eder (Stoltman, 1988). Ayrıca tarihsel okuryazarlık açısından coğrafya, zamanın ve kronolojinin anlamının farkına varmada, sebep ve sonucu analiz etmede, değişim ve sürekliliğin nedenlerini anlamada, siyasi çıkarımlarla birlikte kolektif geçmiş olarak tarihin farkına varmada, hassas bir tarihsel empati duygusu geliştirmede, tarihte din, felsefe ve diğer büyük inanç sistemlerinin önemini anlamada rol oynar (Stoltman, 1988, s.9-11).

Başka bir deyişle coğrafya ve tarih, birbirleriyle tarihsel gelişme ve olayları görmek ve anlamak için gerekli olan temel yaklaşımlar, bilgiler, kavramlar ve beceriler nedeniyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Coğrafi yeterlilik ve tarihsel öğrenme için gerekli bilgi yeterliliği, tarihin nitelikli öğretimi ve öğrenimi için gereklidir. Stoltman (1988, s.12) Kaptan John Smith'in sözleriyle bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Tarih yazacağım. Başlamadan önce, coğrafyaya bakacağım, çünkü tarihsiz coğrafya hareketsiz bir ceset gibidir, bu yüzden coğrafyası olmayan tarih, belirli bir yere sahip olmayan bir serseri ruh olarak dolaşır."

Hem teorik hem de metodolojik araçları kullanarak ve sosyal uygulamaları tam olarak gözlemleyip tanımlayarak, "mekân" teriminin anlamsal olarak küçümsenme yollarının üstesinden gelebilirsek, bu sadece basit, jeo-uzamsal bir mekân anlayışından uzaklaşmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal ilişkilerin karmaşıklığını görünür kılan farklılıkları, örtüşmeleri, eşzamanlılıkları ve kopmaları tanır. Tarihin kritik bir sosyal bilim olarak potansiyeli, hem mekânsal düzenlerin hem de zamansal süreçlerin farklılaştırılmış analizinde, eşit olarak ve ilgili söylem ve uygulamaların analizinde yatmaktadır (Susanne, 2019).

Coğrafi mekân ve zaman arasındaki ilişkinin temelinde Immanuel Kant'ın fikirleri/felsefesi yer alır. "Mekân ile zaman belirişin biçimleridirler veya belirenin kendini sunduğu biçimdirler. Aslında bu kolay anlaşılabilir; çünkü mekân ile zaman kuşkusuz bir beliriş biçimidirler ama bu belirişte özgül bir birlik söz konusu değildir. Belirenler hep çeşit çeşit şeylerdir; beliriş her zaman bir çeşitliliğin belirişidir" (Deleuze, 2000, s.37). Belirişin biçimleri, geçmişin olmuş ve bitmiş olayları olarak yani geçmişin öyküsü ve/veya bugünde inşa edilişi olarak tarihe, olayın olduğu yer bağlamında da coğrafi mekâna referans verir. "Öyleyse zamanda ve mekânda belirenin çeşitliliği ile zaman ile mekânın kendi çeşitliliklerini birbirinden ayırt etmek gerekir. İlk çeşitlilik, mekânda ve zamanda beliren çeşitliliği ampirik çeşitlilik adını alacaktır; ikinci çeşitlilik mekânın kendisinin veya zamanın kendisinin çeşitliliği a-

priori çeşitlilik olacaktır. Mekânın çeşitliliği. Zamanın çeşitliliği. Zaman ile mekânın a-priori çeşitliliği sunulmuş biçimlerini oluştururlar. Ampirik çeşitlilik ise belirene aittir” (Deleuze, 2000, s.37). Böylelikle ortaya çıkan a-priori çeşitlilik ve ampirik çeşitlilik doğası gereği tarih ile coğrafyayı içiçe kılar.

Kant’a (1839, s.427) göre tarih ve coğrafya, zaman ve mekân odaklı algıyı arttırmaktadır. Kant (1839 s.428), bu algısal durumu şu şekilde açıklamıştır: “Coğrafya, doğanın, daha doğrusu tüm yerkürenin açıklanması anlamına gelmektedir. Coğrafya ve tarih, algımızın tüm kapsamını doldurur; coğrafya mekânla, tarih zamanla ilgili olanın.” Zaman odaklı algının geçmişin bilgisi olarak sunulmasında ve inşa edilmesinde coğrafi mekânın kullanımı Kant’ın a-priori çeşitliliğine referans verir. Modern tarihyazımının doğa bilimlerine öykünerek tanımlamaya çalıştığı nesnel tarihsel bilginin ortaya çıkartılmasında coğrafi mekân temel bağlamlardan birini oluşturmaktadır. Ranke'nin, geçmişini yargılamak değil, onu, "gerçekte nasıl olduysa (wie es eigentlich gewesen)" rapor etmek amacıyla olduğu sözü tarihe dair nesnellik ve genel geçerlilik iddialarının dışavurumudur. Bu bağlamda geçmiş olduğu bittiği şekliyle yazmanın araçları gündeme gelir. Bu araçlar, geçmişin kaynakları olarak geçmiş olduğu şekliyle yazmak için yeterli görünse de tarihsel bilginin gerçekliğini sağlamada coğrafi mekânın kullanımını engellemez. Zaman ve kronoloji, tarihçi tarafından kurgusal olarak inşa edilen ampirik çeşitliliğe dönüşmüştür. Tarihsel olayın gerçekliğinin temel kategorisi coğrafi mekân haline gelmektedir. Olayın olduğu mekân olarak coğrafi mekân, bugün de geçmişin gerçekliğinin yegane göstergesidir. Coğrafi mekânın tarih anlatısını gerçekliğin ve yaşanmışlığın bir parçası haline getirmesi Kant’ın (2001, s.71) “...salt duyuşal görü uzam ve zamandır” önermesini hatırlatır. Diğer taraftan Montesquieu da tarihin iklim ve coğrafyadaki farklılıklardan beslendiğini düşünmektedir. Tarihsel olayların açıklaması, doğa dünyasının olgularında aranıyordu. Montesquieu insan yaşamını, doğadaki yaşamın başka bir hali değil, coğrafya ve iklim koşullarının bir yansıması olarak tasarlıyordu (Collingwood, 1990, s.92). Bu durum geçmişin tekil olaylarında nedensellik ilişkisini coğrafya aracılığıyla kurmak anlamı taşımaktadır.

Coğrafi Mekân

Latince kökeni spatium olan ve İngilizcede “space” olarak geçen mekân, Ortaçağdan beri kullanılan bir terimdir. İlk anlamı uzantı, mesafe ve uzaklık şeklindedir. Bu anlayış, mekânı uzay şeklinde gören anlayışla benzerlikler göstermektedir (Agnew, 2005). TDK’ya göre mekân; yer, bulunan yer, ev, yurt ve uzay olarak geçmektedir. Mekân coğrafyanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Mekân, insanın yaşayabildiği, bütün faaliyetlerinin gerçekleştirildiği tüm deneyimlerinin yaşandığı yerdir. Bir mekân bilimi olan coğrafya öteden beri, insanın deneyimleri ve varlığı ile zenginleştirdiği yere önem vermiştir. Konu alanı olarak yeri incelemek coğrafyanın birincil amacı olmuştur (Tümertekin ve Özgüç, 2006). Mekân, modern coğrafyanın en temel kavramıdır. Bu nedenle mekânın tanımı, kullanımı, çeşitliliği hangi bağlamlarda nasıl kullanıldığının öğretimine özel önem gösterilmelidir (Bilgili, 2016, s.8).

Öztürk (2016) mekânı farklı kullanım biçimlerinden hareketle mutlak (fiziki) mekân, görece mekân, “yer” olarak mekân, tarihi mekân, imge mekân olarak sınıflandırmıştır. Lefebvre (2014) ise mekânı sosyolojik bir yaklaşımla

yaşanan, algılanan ve tasarlanan mekânlar olarak sınıflandırmıştır. Bu mekân türleri herkes için kesin ve aynı anlama gelmemektedir. Diğer taraftan mekân, artık zamandan ayrı düşünülememektedir. Geçmişte olayların geçtiği zamana daha kuvvetli vurgu yapılırken mekânın daha arka planda olduğu görülmektedir. Günümüzdeki anlayış ise mekânın zamanın önüne geçmesinden çok zaman ve mekânın birlikte ele alınması şeklindedir (Bilgili, 2016, s.11).

Sosyal bilimlerde coğrafi mekân, pozitivist paradigmanın kesin, somut, sınırları belli geometrik ve edilgen olan mekân değil; farklı kültürlerin, toplumsal süreçlerin, politik ve ideolojik süreçlerin süzgecinden geçirilerek yaratılan ve inşa edilen mekândır (Cresswell, 2008, s.53).

Uluslararası ilişkilerden, kent çalışmalarına, göç ve kültür araştırmalarına varıncaya dek tüm sosyal bilimlerde “mekânsal okuma” ya da “mekânı okuma”; sosyal süreçleri anlamak ve ne yöne doğru seyredeceğini kestirmek için gerekli bir girişim olarak görülmektedir. Dolayısıyla mekânsal süreçlerin kendisi sosyal süreçlerin belirleyeni, aynı paranın farklı yüzü olarak algılanmaktadır. Bu nedenle sosyal süreçleri, gerçekleştikleri mekânın bağlamından bağımsız düşünemeyiz. Mekânı bağımsız ve edilgen kabul etmek; ekonomik ve sosyal süreçlerden bağımsız olduğunu iddia etmek yanılıdır. Aksine mekâna, sosyal ve ideolojik üretim alanı olarak mekân, materyal üretimi olarak mekân, çok boyutlu ilişkilerin oluşturduğu ağ olarak mekân gözüyle bakmak gerekir (Harvey, 1969; Soja, 1989).

Tarih boyunca insanlığın yaşadığı mekânı ve geçmişini bilmesi, tarihin üzerinde yazıldığı coğrafi mekânın özelliklerinin değerlendirilebilmesi ile mümkün olmuştur. Bu ise tarih ve coğrafya bilgilerinin, tarihin üzerinde yazıldığı mekân ile sentezlenmesini ve ilgili derslerin öğretim plânlarının hazırlanmasında bir entegrasyonu gerekli kılmaktadır (Akkuş ve Meydan, 2013, s.15). Diğer taraftan mekânın geçmişi de mekânın tarihi olarak tanımlanmakta, zaman ve mekân kategorileri arasındaki ilişki çift taraflı bir okumaya uygun hale gelmektedir. Bu haliyle “coğrafya da toplumun mekânsal incelemesi veya toplumun mekân aracılığıyla incelenmesi olarak gözükmektedir” (Braudel, 1992, s.171). Böylelikle coğrafi mekân sadece tarihle değil aynı zamanda sosyoloji ile de ilişkili hale gelir.

Tarihyazımında Mekânın Kullanımı

Tarihyazımı ve mekân arasındaki ilişki tarihyazımı yaklaşımlarıyla doğrudan ilişkilidir. Tarihyazımını geçmişten günümüze doğru “Modern Öncesi Dönem”, “Modern Dönem” ve “Postmodern Dönem” olarak ele almak mümkündür (Şimşek ve Pamuk, 2016, s.24).

Modern öncesi dönemin temel özelliği, tarih anlatısının rivayetçi ve didaktik özellikler taşımasıdır. Bu özelliklere ek olarak genel itibarıyla döngüsel zaman anlayışının özelliklerinin belirgin olduğu söylenebilir. Döngüsel zaman, yaşam pratiğinin dışavurumu olarak tarihin rastlantısal olarak belirli formlara göre tekrar ettiğini ifade eder (Şimşek ve Pamuk 2016, s.24). Yine bu dönemde ortaya çıkan tek tanrılı dinler döngüsel tarih anlayışını, bir başlangıcı (yaratılış) ve bir bitişi (kıyamet) olan çizgisel tarihe dönüştürmüştür. Çizgisel tarih anlatısının ortaya

çıkışı aynı zamanda tarihsel anlatı içinde teolojik nedensellik ilişkisinin kullanımı anlamı taşımaktadır. Modern öncesi dönemde mekânın kullanım özelliklerinde ise efsane temelli evren tasavvurunun ve teoloji temelli evren tasavvurunun izlerini görmek mümkündür. Mekân, efsanenin ve teolojik bilginin gerçekleştiği yer olarak tanımlanmıştır. Nitekim Heredot'un (1973, s.236) şu cümlesi mekânı kullanma biçimleri bu özelliği barındırmaktadır: *"Gene bana öyle gelir ki, ... Moiris Gölü'nün alt yanında ve özellikle Delta adı verilen bölgede yerleşmiş olan Mısırlılar, giderek Nil taşmalarından yoksun kalacak ve ileride Yunanlıların da başına gelecek olan akıbete mahkûm olacaklardır."* Benzer biçimde bu durumla örtüşen bir örnek de Taberi'nin (1991, s.21) *"Onlar, ellerindeki Tevrat'ın ifadesine dayanarak Âdem'den Peygamber Muhammed (s.a.v)'in Mekke'den Medine'ye hicretine kadar, 5992 yıl ve birkaç ay geçmiş olduğunu söylerler."* ifadesinde "mekânı kullanım biçimleri" olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Destanı'nda da mekânın kullanımı efsanenin gerçekleştiği yer olarak aşağıdaki şekilde kullanılmıştır.

"Türk tarihçileri ve dili çabuk râviler şöyle anlatırlar: Nuh Peygamber (as) yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yafes'e Doğu İlleri ile Türkistan'ı ve o tarafları verdi. Yafes, Türklerin deyişine göre Olcay Han diye lâkâp alır. O göçebe olarak yaşıyordu. Yaylaq ve qışlaq'ı Türkistan'da olup yaz aylarını İpanç şehri yakınlarındaki Ortaq ve Kürtaq'da, kışları da aynı yörelerdeki, (Qaraqurum diye meşhur olan) Qaraqum'daki Borsuq adlı yerde geçiriyordu." (Togan, 1982, s.17).

Tarihyazımındaki modern dönem ise tek tanrılı dinlerin çizgisel tarihe dönüştürdüğü zaman anlatısının sekülerleşmesine karşılık gelir. Teoloji temelli evren tasavvuru yerine inşa edilen bilim/us temelli evren tasavvuru, başlangıcı ilk insan olarak tanımlar ve bitişi sonsuzluğa dönüştürerek ilerleme paradigmasıyla çizgisel tarih anlatısını örtüştürür. Pozitivist bilim paradigmasının yansıması olarak pozitivist tarihyazımı nesnellik iddiasının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Kant'ın ampirik çeşitlilik olarak tanımladığı bu sunuş biçiminin nesnellik özelliği taşınması için pozitivist tarihyazımı zaman, mekân ve kanıtı kullanır. Tekil olayın gerçekleştiği zaman, tekil olayın gerçekleştiği yer ve birincil elden kanıtlar tarihçi tarafından üretilen inşanın yani tarihsel metnin gerçeklikle örtüşmesinin temel argümanını oluşturur. "Büyük adamların/siyasi tarihin egemen olduğu bu yaklaşım biçiminde zaman ve kanıt, ana argümanı gerçekliğe yakınlaştırırken mekân da olayın gerçekleştiği zamanda fon olarak bağlamı üretmektedir." (Pamuk ve Pamuk, 2019, s.433). Yani mekânın pozitivist tarihyazımında karşılığının, savaşların ve anlaşmaların yapıldığı yer isimlerinde, fetih ve toprak kayıplarında isim olmaktan öteye geçemediği görülmektedir. Diğer taraftan isim olarak coğrafi mekânın kullanılmasının pozitivist tarihyazımı açısından şöyle bir önemi vardır. Ontolojik olarak geri gelemeyecek zamanla, seyrelerek ve o günün egemenlerinin yapıp ettiklerini ifade eden birincil elden kanıtlarla nesnellik iddiası taşıyacak tarih anlatılarını kurmak zor gözükmemektedir. Tarihsel anlatılar inşa edilirken tekil olaylar birbirine nedensellik ilişkisiyle bağlanır ve çıkarımlarda bulunur. Diğer taraftan ontolojik olarak hala üzerinde yaşanan mekânın varlığı tarihsel anlatıları gerçek kılacak temel bir role sahiptir. Nitekim pozitivist tarihyazımında mekânın kullanım örnekleri ne sadece tarihsel metinlerdir ne de tarih ders kitaplarıdır. Kültür endüstrisinin tüm araçlarıyla üretilen tarihsel bilgiyi bugüne tanıdık hale getiren coğrafi mekânın kullanımındadır.

Tarih yazımındaki postmodern dönem ise postpozitivist tarihyazımına karşılık gelmektedir. Pozitivist bilim paradigmasının nesnellik iddiası ve genel geçer doğru bilgiye ulaşma iddiası eleştiriye uğramış ve bu paradigmaya öykünen pozitivist tarihyazımı da postpozitivist tarih yaklaşımına dönüşmüştür. Böylece pozitivist tarihyazımının bilimsel genellemelere ulaşma ve teoriler oluşturma anlayışı, postmodern tarih yaklaşımında tarihin salt metodolojik kurallara bağlanamayacağı anlayışına dönüşmüştür (Dilek ve Alabaş, 2010). Böylece postpozitivist tarihyazımında mekânın kullanımı temel çerçeveye oturmuş ve yerel tarihle daha da ön plana çıkmıştır. Coğrafi mekân kullanımının ilk örnekleri, mekânın tarihinin Annales Ekolü tarafından farklı disiplinler (sosyoloji, iktisat, psikoloji vb.) çerçevesinde incelenmesi ve Yeni Tarih'in tartışılmaya başlanmasıdır (Pamuk ve Pamuk, 2019, s.437). İkincisi ise siyasal tarihin/büyük adamların tarihinin yerine mikro tarih ve gündelik yaşamın tarihine dair tarihçilerin metinler üretmesidir. Annales Ekolü, coğrafi mekânı akışkan olmayan tarihin bir parçası olarak görürken, mikro tarih çalışmaları ise coğrafi mekânı anlamının bir parçası olarak görmektedir. Burke (2002, s.24) tarihyazımındaki değişimi şöyle aktarır; "İlk olarak, olaylardan oluşan geleneksel anlatının (narrative of events) yerini sorun odaklı bir analitik tarih alır. İkinci olarak, esasen siyasete odaklanan bir tarihin yerine insan faaliyetlerinin tamamına eğilen bir tarih geçer. Üçüncü olarak, sözü edilen bu iki amacı gerçekleştirebilmek gayesiyle, diğer disiplinlerle -coğrafya, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, dilbilim, antropoloji vb.- işbirliği yapmaya önem verilir." Böylelikle coğrafi mekân, geçmişin yaşanmışlıklarının üzerinde deneyimlendiği bir alan olarak tarihin merkezine yerleşir.

Lefebvre (2014, s.25) coğrafi mekânla tarihin iç içeliğini şöyle açıklar: "Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihsel birbirine bağlar. Karmaşık bir süreç oluşturur: (yeni, meçhul mekânların, kıtaların ya da evrenin) keşfi; (her topluma özgü mekânsal örgütlenmenin) üretimi; (yapıtların: manzaranın, anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin) yaratılması. Bu, evrimsel ve (doğuyla birlikte) genetik olarak işlese de bir mantığı vardır: aynı-zamanlılığın genel formudur bu mantık; çünkü her mekânsal düzenleme, zekânın üst üste binmesine ve eşzamanlılığı üreten öğelerin maddi olarak bir araya gelişine dayanır." Bu haliyle coğrafi mekân sadece tarihyazımının bir konusu değil aynı zamanda yerel tarih aracılığıyla tarih öğretim programlarında yer alan tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılmasında hem tarih öğretim programlarının hem de tarih ders kitaplarının konusu haline gelmektedir. Kimi zaman ulus anlatıları içinde kurgulanan coğrafi mekân (Hladnik ve Fridl, 2012) kimi zaman da geçmişi nesnel tarih anlatısı haline getirmek için kullanılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, 2018 öğretim programı değişikliği çerçevesinde hazırlanan 9, 10 ve 11. sınıf tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanımının temel özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Böylelikle coğrafya ve tarih arasında var olduğu kabul edilen ilişkinin temel kesişim alanı tarih ders kitaplarındaki göstergeler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede araştırmanın problem cümlesi, "Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanım özellikleri nelerdir?" olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt problemlerini ise şu alt problemler oluşturmaktadır:

- a) Tarih ders kitaplarında coğrafi mekân nasıl kullanılmaktadır?
- b) Tarihyazımı açısından tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanım özellikleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, eğitimin çeşitli konularını anlamada özellikle “nasıl” ve “niçin” soruları yöneltildiğinde tercih edilen bir yöntemdir (Ekiz, 2009, s.46). Ayrıca durum çalışmasıyla bir duruma ilişkin etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler, vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır, ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.77). Durum çalışmasıyla tarih ders kitaplarında yer alan mekânın kullanım özellikleri ortaya çıkarılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasında kullanılan veri toplama araçları içerisinde yer alan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi bağlamında, eğitim alanında ders kitapları, program (müfredat yönergeleri) veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.188). Araştırmanın örneklemini, Tablo 1’de yer alan 2018 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayınlanan ders kitaplarının üniteleri oluşturmaktadır.

Tablo 1. İncelenen Tarih Ders Kitapları ve Üniteler

Ders Kitabı	Üniteler
9. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Tarih ve Zaman İnsanlığın İlk Dönemleri Orta Çağ’da Dünya İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası İslam Medeniyetinin Doğuşu Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri
10. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiye’si Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453) Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)
11. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774) Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri betimsel analiz ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin araştırmacı tarafından tespit edilen temalara göre kısa özetler halinde yorumlanması ve değerlendirilmesini içeren bir veri analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu kapsamda betimsel analiz yoluyla tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanım özellikleri tespit edilmiş ve kullanım sıklıklarına dair frekanslar elde edilmiştir. İçerik analizi, “hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası girişimlerini ifade etmek için kullanılır (Patton, 2014, s.453). İçerik analiziyle veriler anlamlı temalar çerçevesinde tartışılmıştır. Verilerin analizinde “Maxqda 11” nitel veri analiz programından yararlanılmıştır. İçerik analizinde verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamaları izlenmiştir. Bulguların sunumu

sırasında alt temalara ilişkin ders kitabından alıntılara yer verilmiştir. Araştırmanın inandırıcılığını sağlamak için kodlardan hareketle oluşturulan temalar uzman görüşüne sunulmuş ve alınan dönütlere göre son halini almıştır. Araştırmanın aktarılabilirliğini sağlamak için de ayrıntılı betimleme yaklaşımı tercih edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, “Tarih Ders Kitaplarında Coğrafi Mekânın Kullanımı ve Tarih Yazımı Açısından Coğrafi Mekânın Kullanımı” başlıkları altında yorumlanmıştır.

Tarih Ders Kitaplarında Coğrafi Mekânın Kullanımı

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanımı frekansları ile birlikte Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tarih Ders Kitaplarında Mekânın Kullanımı Betimsel Analiz Tablosu

Kategori	Frekans	Alt Kategori	Frekans
Yer Olarak Mekân	281		
Mutlak Mekân	99		
Göreceli Mekân	84	Betimleyici Mekân	27
		Genelleyici Mekân	20
İmge Olarak Mekân	23	Soyut Mekân	8
Hafıza Mekânı	32		
Kutsal Mekân	23	Teolojik Kutsal Mekân	12
		Seküler Kutsal Mekân	4
Jeopolitik Mekân	18		
Tarihsel Mekân	16		

MEB tarafından yayımlanan 9, 10 ve 11. sınıf tarih ders kitapları incelendiğinde tablo 2’de görüldüğü üzere coğrafi mekânın “yer olarak mekân, mutlak mekân, göreceli mekân, imge olarak mekân, hafıza mekânı, kutsal mekân, jeopolitik mekân ve tarihsel mekân” kategorilerinde kullanılmıştır. Bu kategoriler içerisinde “göreceli mekân” ve “kutsal mekân” kategorilerinin iki alt kategoriye ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Bu alt kategoriler “göreceli mekân” kategorisinde “betimleyici mekân ve genelleyici mekân” iken “kutsal mekân” kategorisinde “teolojik kutsal mekân ve seküler kutsal mekân” alt kategorileridir. Tarih ders kitabı yazarlarının ders kitabı anlatısını oluştururken coğrafi mekânı konunun sunuş biçimine uygun olarak kullandıkları görülmektedir. Başka bir ifadeyle tarih ders kitabı yazarlarının tarih öğretim programında yer alan kazanımı aktarırken coğrafi mekânı, inşa ettikleri anlatıyı destekleyici bir biçimde kullandıkları söylenebilir.

Aşağıda tarih ders kitaplarında öne çıkan “yer olarak mekân, mutlak mekân, göreceli mekân, imge olarak mekân, hafıza mekânı, kutsal mekân, jeopolitik mekân ve tarihsel mekân” kategorileri değerlendirilmiştir.

Yer Olarak Mekân

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanım özelliklerine bakıldığında yer olarak mekân kategorisinin öne çıktığı görülmektedir. Yer olarak mekân, anlatı içerisinde geçmişin bilgisinin gerçeklikle kurduğu ilişkide önemli bir yere sahiptir. Tarih ders kitabı yazarı tarafından olayın geçtiği yerin adını dile getirmek anlatının gerçekliğine dair yapılan vurguyu ifade etmektedir. Mutlak mekâna göre yer olarak mekân daha somut ögeler içermesi açısından (Öztürk, 2016, s.110) tarih anlatılarında daha kullanışlı gözükse de temelde yer olarak mekânın insan deneyimini içinde barındırması ve yaşanmışlığı hatırlatması açısından tarih ders kitapları yazarları tarafından tercih edildiği düşünülmektedir. Örneğin Anadolu'daki tarih öncesi döneme dair anlatıda yer olarak mekânın kullanımı, öğrencilere tanıdık gelmesi için Diyarbakır ve Malatya'ya referans verilerek dile getirilmiştir. Bununla ilgili ders kitabından bir örnek şu şekildedir: *"Anadolu'daki birçok yerleşim bölgesinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda MÖ 9000'lerden itibaren üreticiliğin başladığı görülmektedir. Çayönü Höyüğü (Diyarbakır) ve Cafer Höyük (Malatya) yerleşkelerinde dünyanın en eski buğday türlerinden birisi olan "Emmer evcil buğdayı"nın bulunması buna örnektir. Ayrıca MÖ 8.500'lerde Urfa ve Diyarbakır çevresinde buğday tarımının başlamış olması, tahılın ana vatanının Anadolu olduğunu ortaya koymaktadır"* (MEB, 2018a, s.30).

Benzer biçimde insanlığın ilk dönemine dair anlatıda yer olarak mekânın kullanılması kavram öğretimi açısından öğrencilerin bildiği yerleri kullanarak mekâna dair yabancılaşmanın yerine tanıklığı kullanarak tarihsel anlatıyı gerçekliğe bağlamaktadır. Örneğin bir ders kitabında bu durum şu cümlelerle görülmektedir: *"Antakya ve Tarsus, Hristiyanlığın ilk döneminde önemli bir role sahiptir. Hz. İsa'dan sonra Kudüs'teki Hristiyanlar baskı ve takip altına girince Antakya çok güvenli bir propaganda ve sığınma yeri hâline gelmiştir. ... Antakya, Anadolu'nun çevresindeki coğrafyalar için Hristiyanlığın açılan bir kapısı hâline getirmiştir."* (MEB, 2018a s.46). Ayrıca öğrencilerin tarihsel imgeleminde yer almayan ilk Anadolu Beyliklerinin yer aldığı tarihsel anlatıda yer olarak mekânın kullanımı kolektif geçmiş bugüne bağlayarak ortak aidiyete vurgu yapması bakımından önem taşımaktadır. Bu konuda bir ders kitabında geçen ifadeler şu şekildedir: *"Anadolu'nun yurt tutulması bağlamında Malazgirt Savaşı tam bir dönüm noktası olmuştur. Kısa bir süre içerisinde Anadolu'da; Danişmentliler (Sivas-Tokat-Kayseri), Mengücekliler (Erzincan), Artuklular (Mardin), Saltuklular (Erzurum), Dilmaçoğulları (Bitlis-Erzen), Ahlatşahlar-Sökmenliler (Ahlat-Erciş-Van) ve Çaka Beyliği (İzmir) gibi beylikler kurulmuştur"* (MEB, 2018b s.19). Yer olarak mekânın bu kullanım özelliği harita ile desteklenerek anlatı gerçeklikle örtüşür hale getirilmektedir. Yer olarak mekânın kullanımı öğrenciler için sadece harita üzerinde bir yer olarak kalan şehirleri, siyasi tarih anlatısı içinde sadece tarihsel imgelemin bir parçası haline getirmekle kalmayıp, aynı zamanda tarih anlatısının gerçekleştiği mekâna referansla siyasal hâkimiyet sınırlarını ifade ederek tarihsel anlatıyı güçlendirmektedir. 10. sınıf ders kitabındaki Çaldıran Savaşı anlatısı bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir.

"...Yavuz Sultan Selim; ordusunun top arabaları, yeniçeri ve azeblerce sıkı şekilde korunan merkezinde yerini almıştır. 23 Ağustos 1514 günü yapılan savaşta Osmanlı ordusu, devreye sokulan toplar ve tüfekli yeniçeri birliklerinin etkisiyle Şah İsmail'in atlı süvarilerini dağıtmıştı. Şah İsmail'e üstünlük sağlayarak Tebriz'e giren Yavuz, burada adına hutbe okutmuştur. Şah İsmail'in

Horasan'dan Tebriz'e zorla getirdiği tüccar, sanatkâr ve ilim insanlarını İstanbul'a göndermiştir."

(MEB, 2018b, s.136).

Tarih ders kitaplarında yer olarak mekânın kullanımının bir başka bağlamının da siyasi tarih olaylarının sonuçlarının somutlaştırılması olduğu söylenebilir. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalan Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerinin yer olarak mekânın kullanımıyla somutlaştırdığı ders kitabına şu şekilde yansımıştır: *"Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerine göre Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıkları tanınarak Osmanlı Devleti'nden ayrıldı. Büyük Bulgaristan Prensiği kurularak Osmanlı Devleti'ne bağlandı. ... Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt Rusya'ya bırakıldı. Girit, Teselya ve Arnavutluk'ta ıslahatların yapılması karar altına alındı"* (MEB, 2018c, s.104).

Yer olarak mekânın kullanımı sadece siyasi tarih anlatısıyla sınırlı değildir. Tarih ders kitabı yazarlarının siyasi tarihe dair aktardığı anlatı yetersiz kaldığında kültür tarihine dair bilgilerle desteklendiği ve bu bilgilerin de yer olarak mekânın kullanımı ile güçlendirildiği söylenebilir. 10. sınıf tarih ders kitabındaki (MEB, 2018b, s.20) aşağıdaki Artuklu anlatısı bu doğrultuda değerlendirilebilir:

"Artuklular, Mardin merkezli olarak 1102'de kurulmuş ve 1231'e kadar Mardin, Hasankeyf, Harput olmak üzere üç kol hâlinde varlığını sürdürmüştür. ... Bu dönemde Diyarbakır, Mardin gibi büyük merkezlerde, ilim gelişmiş ve Cezerî gibi ilim adamları ön planda tutulmuştur. ... Artuklular Dönemi'nde yaşayan, bilim ve teknoloji alanında gerçekleştirdiği olağanüstü buluşlarla tanınan Cezerî, elektriğin henüz kullanılmadığı dönemde sadece su ve mekanik parçalar ile çalışan makineler yapmıştır."

Mutlak (Fiziki) Mekân

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanım özelliklerine bakıldığında mutlak mekân kategorisinin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Yer olarak mekândan farklı olarak mutlak mekânın tarih ders kitaplarında nedensellik ilişkilerini ortaya koymak için kullanıldığı söylenebilir. Mutlak (fiziki) mekânın bahsi geçen bölgenin iklimi, yeryüzü şekilleri, yer altı ve yer üstü kaynaklarına yaptığı vurgu bu bağlamda tarih ders kitaplarındaki anlatıyı determinist özelliklere bağlayarak nedensellik ilişkisiyle güçlendirmektedir. Çoğunlukla mutlak mekân, yer olarak mekânla birlikte kullanılarak yer olarak mekânın tanımlayıcı özelliği ile mutlak mekânın determinist özelliği tarih ders kitaplarında birleştirilmeye çalışılmaktadır. İnsanlığın ilk dönemlerinde yer alan *"MÖ VII. yüzyılda Gediz ve Küçük Menderes vadileri merkez olmak üzere Kral Giges zamanında bağımsız bir devlet hâline gelmiştir"* (MEB, 2018a, s.47) şeklindeki Lidya anlatısı bu iki kullanımın özelliklerini taşımaktadır. İlk insanların verimli topraklara ve nehir kenarlarına yerleşmesinin determinist bir tavır olduğu önermesinden hareketle yer olarak mekânın kullanım özelliklerinin olmadığı bir anlatı rasyonalize edilmeye çalışılmıştır. Benzer biçimde 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan *"İpek Yolu"* anlatısında da yer olarak mekânla mutlak mekân şu cümlelerde olduğu gibi birlikte kullanılmıştır:

"Orta Çağ'da Çin'den başlayıp Türkmenistan'ı geçip Hazar Denizi'ne ulaşan İpek Yolu'nun bir kolu da İran üzerinden Suriye'nin Lazkiye Limanı'na ulaşmıştır. Diğer bir büyük kolu ise Karakurum

Dağları'nı aşarak İran üzerinden Anadolu topraklarına girmiştir. ... İpek Yolu insan eliyle açılmış bir yol olmayıp tabiatın ve iklimin hazırladığı geniş vadi yatakları ile kervanların konaklamalarına yarayacak vahalardan oluşmuştur.” (MEB, 2018a s.78).

Tarih ders kitaplarında mutlak (fiziki) mekân kimi zaman da tarih ders kitabındaki anlatının geçtiği görece tanımlanamayan mekânın sınırlarını belirlemek için kullanılmaktadır. 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan İslamiyet öncesi Türk tarihi anlatısı *“Başta Orta Asya olmak üzere Kafkaslar, Karadeniz'in kuzeyi ve Macaristan Ovası'nı içine alan geniş bir sahada yaşanmıştır. ... Orta Asya, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kırgız bozkırları ve Altay Dağları, doğuda Moğolistan ve Çin'in batısı (Doğu Türkistan), güneyde ise Tibet Platosu ve Hindukuş Dağları arasında yer alır”* (MEB,2018a, s.91) diyerek mutlak (fiziki) mekânı ve yer olarak mekânı kullanarak sınırları belirlemektedir. Benzer biçimde kimi zaman bölgenin özelliklerini aktarmak için mutlak (fiziki) mekân kullanılmıştır. Bu konuda bir örnek şu şekildedir: *“Orta Asya; Gobi, Taklamakan, Karakum gibi çöllerden, geniş bozkırlardan ve ıssız düzlüklerden oluşmuştur. Ayrıca büyük bir bölümü kapalı havza olan Orta Asya'da yer yer yüksekliği 7000 m'yi aşan sıradağlar, büyük çukurlar ve göller yer almıştır”* (MEB, 2018a, s.97). Tarih ders kitaplarında yer alan nedensellik ilişkisinin kullanımında mutlak (fiziki) mekânın kullanıldığı görülmektedir. 9. sınıf tarih ders kitabında Kavimler Göçü anlatısı bunun örneklerindedir: *“IV. yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu'nun sınırları dışında yaşayan Germen kavimleri, geçim kaynaklarının yetersizliği nedeniyle güneşe Roma İmparatorluğu'nun Ren-Tuna nehirleri hattındaki sınırlarına yığılmıştır”* (MEB, 2018a, s.114). Ayrıca tarih anlatısı içinde yer alan savaşların oluş şekillerinde mekânın fiziki şartlarını ortaya koymak için mutlak (fiziki) mekân kullanılmaktadır. Buna örnek olarak tarih ders kitabında geçen; *“Büyük bir ordu ile Konya'ya doğru yola çıkan Bizans kuvvetleri 17 Eylül 1176 tarihinde, Denizli yakınlarında olduğu tahmin edilen Miryokefalon denilen geçitte Selçuklu kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek yenilgiye uğratılmıştır”* (MEB, 2018b, s.23) cümlesi verilebilir.

Göreceli Mekân

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın bir başka kullanım özelliği göreceli mekândır. Göreceli mekân, tarih ders kitaplarında yer olarak mekânın ve mutlak (fiziki) mekânın kullanılmadığı tarih anlatılarında, tarihsel anlatıya açıklık getirmek ve anlatıyı detaylandırmak için kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle tarih ders kitabında tarihsel anlatıda mekânın yer olarak ve mutlak (fiziki) olarak tanımlanamaması göreceli mekânın kullanımını zorunlu kılmaktadır. Tarih ders kitaplarında anlatının zaman ve mekân üzerinden kurulması bu durumun ortaya çıkışının temel nedenini oluşturmaktadır. Ayrıca göreceli mekân sıklıkla tarihsel anlatının geçtiği mekânı yer olarak mekân ve mutlak (fiziki) mekânla birlikte tanımlamak için kullanılmaktadır. Örneğin 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan Tolunoğulları anlatısında yer olarak mekân ve mutlak (fiziki) mekânla birlikte aşağıdaki şekilde kullanılmıştır:

“Abbasilerin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak harekete geçen Tolunoğlu Ahmed, Suriye Seferi sonunda batıda Trablusgarp'tan doğuda Fırat Nehri'ne kadar olan topraklar üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Tolunoğlu Ahmed'in Suriye ve Filistin'i ele geçirmesi, Abbasi halifesini harekete geçirmiş Tolunoğlu Ahmed'i Mısır valiliğinden azletmiştir” (MEB, 2018a s.158).

Benzer biçimde 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan Selçuklu Türkiye'si anlatısında tam olarak belirlenemeyen mekân göreceli mekân kullanılarak şu şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır: *“XI. yüzyılda Doğu Anadolu’da Ermeni ve Süryaniler ile Orta Anadolu’da yaşayan halk, Bizans’ın adaletsiz idaresi nedeniyle Türklere karşı Bizans İmparatorluğu’nun yanında yer almamıştır. Bu yüzden Bizans, bu yüzyıl başlarında Doğu Anadolu’daki Ermeni prensliklerini yıkıp buradaki halkı kitleler hâlinde Orta Anadolu’ya sürmüştür”* (MEB, 2018b, s.16). Tarih ders kitaplarında özellikle devletlerin hâkimiyet alanları göreceli mekân kullanılarak tanımlanmıştır. Örneğin 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan Kıpçaklar anlatısı bu tür kullanımın örneklerinden birisidir:

“Kıpçaklar, Batı Kök Türk topluluklarından olup kaynaklarda çoğunlukla Kumanlar adı altında anılmıştır. XI. yüzyılda Güney Rusya’ya gelerek burayı ele geçiren Kıpçaklar, Bizans’a karşı akınlar düzenlemiştir. Doğu Avrupa-Batı Sibiry bozkır bölgelerinin tamamını kapsayan bölge, İslam kaynaklarında “Deşt-i Kıpçak” (Kıpçak Bozkırı) adıyla anılmıştır” (MEB, 2018a, s.118).

Tarih ders kitaplarında göreceli mekân kategorisi, betimleyici mekân ve genelleyici mekân olarak ikiye ayrılmaktadır. Betimleyici mekânın bölgenin tarih anlatısı içinde temel özelliklerini yansıtmaya açısından tarih ders kitaplarında kullanıldığı görülmektedir. 9. sınıf tarih ders kitabından alıntılanan şu ifade betimleyici mekân özellikleri taşımaktadır:

“Chinling Dağları’ndan çıkan nehir, başşehrin bütün çevresini dolaşır, tarlaları ve meyve bahçelerini sular ve su değirmenlerini işletir. Bu yerde beş hububat yetişir. Zengin insanlar at eti yerler, geri kalanlar ise sığır eti ve yaban kazı yerler. Onlar müziklerinde kopuz kullanırlar. Onlar, samur kürkü postu, keçe ve çiçek motif işlemeli elbise imal ederler. Kadınlar başlarına bir çeşit şapka giyer. Onların âdetlerine göre büyük bir kısmı ata biner ve ok atarlar. Onlar, gümüş ve pirinçten yaptıkları tüpleri su ile doldururlardı. Bu tüplere basarak suyu fıskırtırlar yahut birbirlerine su atarak spor yaparlar” (MEB, 2018a, s.99).

Genelleyici mekân ise göreceli mekânın genelleme özelliğini tarih anlatısının bir parçası haline getirmektedir. Tarih ders kitaplarında çoğu kez Doğu, Batı gibi ifadelerin genelleyici bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Nitekim 10. sınıf tarih ders kitabında yer alan Haçlı Savaşları anlatısına ait şu ifadeler buna örnek olarak verilebilir: *“Doğu dünyası ile Batı dünyası arasındaki mücadele, Haçlı Seferleri’yle başlamamış olsa da bu seferler etkileşimi üst düzeye çıkarmıştır”* (MEB, 2018b, s.34). Benzer biçimde 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan Hellenizm anlatısı da genelleyici mekânın özelliklerini taşımaktadır. Söz konusu anlatı şu şekildedir: *“Bu etkileşim sonucunda Yunan kültürü ile Anadolu, Mısır, Pers ve diğer kültürler birbiriyle kaynaşmıştır. Bu sayede Doğu ve Batı kültürlerinin sentezi olan Helenizm adında yeni bir kültür ortaya çıkmıştır. Helenizm, Asya ve Avrupa’da kurulacak imparatorlukları etkilemiştir”* (MEB, 2018a, s.51).

İmge Olarak Mekân

Tarih ders kitapları tarihsel geçmişin bir sunum biçimidir. Tarih ders kitaplarında geçmişte yaşanan mekânın kullanım biçimlerinden imge olarak mekân, tarihsel imgelemenin bir dışavurumu olarak yer almaktadır. Tarih ders

kitaplarında geçmişin öğrencilerin zihninde imgelem olarak inşası için minyatür, gravürler ve temsili resimler kullanılmıştır. Aşağıda yer alan resim 1 aracılığıyla öğrencilerin zihninde İstanbul kuşatmasına dair tarihsel imgelem “imge olarak mekânın kullanılması” ile oluşturulmaya çalışılmıştır.

Resim 1. İstanbul Kuşatması (MEB, 2018b, s. 127)

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın bir başka kullanım özelliği de hafıza mekânıdır. Hafıza mekânı coğrafi yeri belli olan geçmişin yaşanmışlığını katmanlı olarak hatırlatan bir mekândır (Nora, 2006). Tarih ders kitaplarında hafıza mekânları, geçmişin yaşanmışlığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunun için genellikle fotoğraflar kullanılmıştır. Temelde İslami özelliklerin ön planda olduğu görülmekle birlikte tarih konuları itibarıyla dini özellik taşımayan hafıza mekânları da tarih ders kitaplarında yer almaktadır. Aşağıda 9. sınıf tarih ders kitabından hafıza mekânına dair iki örnek yer almaktadır (Resim 2-3).

Resim 2. Kurtuba Camisi (MEB, 2018a, s. 153)

Resim 3. Orhun Kitabeleri (MEB, 2018a, s. 104)

Kutsal Mekân

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın bir başka kullanım özelliği de kutsal mekânların kullanımınıdır. Kutsal mekân, diğer mekân kullanımlarında farklı olarak kutsallık atfedilen bir mekân türü olarak öne çıkmaktadır.

Temelde kullanım özellikleri olarak teolojik kutsal mekân ve seküler kutsal mekân olarak iki alt temadan oluşmaktadır. Teolojik kutsal mekân kullanımında İslamiyet vurgusu ön plandadır. Fotoğrafların ve anlatıların birlikte kullanıldığı mekânın bu kullanım biçimi kolektif dini kimliğin bir göstergesi olarak tarih ders kitaplarında yer almaktadır. 9. sınıf ders kitabında yer alan Kâbe (Resim 4) ve Hira Dağı (Resim 5) resimleri teolojik kutsal mekânın örneklerindedir:

Resim 4. Kâbe (MEB, 2018a, s.140)

Resim 5. Hira Dağı (MEB, 2018a, s.135)

Tarih ders kitaplarında teolojik kutsal mekân kullanımında siyasi tarih anlatıları da kullanılmıştır. 11. sınıf tarih ders kitabında Kutsal Yerler anlatısında teolojik kutsal mekânın kullanım örneği şöyledir: “Hz. Ömer Dönemi’nde Kudüs, Bizans’tan alındı. Yüzyıllar boyunca Müslümanların egemenliğinde olan Kudüs, Haçlı Seferleri saldırılarına rağmen Müslümanların elinde kaldı. Yavuz Sultan Selim Dönemi’nde Osmanlı topraklarına katılan Kudüs’teki kutsal yerlerin hakları ve ayrıcalıkları Rum ve Ermenilere yeni menşurlarla verilmişti.” (MEB, 2018c, s.98)

Tarih ders kitaplarında kullanılan seküler kutsal mekân ise teolojik kutsal mekândan farklı olarak ulusal kolektif kimliğe referans vermektedir. Nitekim kullanım özelliklerine bakıldığında özellikle anayurt vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. 9. sınıf tarih ders kitabında İslamiyet öncesi Türk tarihi anlatısında seküler kutsal mekânın kullanım örneği şöyledir: “Kuzey Hunları, bölgedeki diğer kavimlerin baskısına dayanamayıp 155 yılından sonra Moğolistan’ı boşaltmak zorunda kaldı. Böylece Türk ana yurdundaki Hunların siyasi varlığı tamamen sona erdi. Çin egemenliği altında bulunan Güney Hun Devleti’ne ise Çin İmparatorluğu son verdi (216)” (MEB, 2018a, s.102). Yine 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan göç anlatısında da seküler kutsal mekân olarak yurt kavramı şu ifadelerle dile getirilmektedir: “Dolayısıyla Türk toplulukları, sosyal yapısı gereği taşıdığı toplumsal dayanışma ve dinamizm sayesinde zaman zaman Orta Asya’daki yurtlarını terk etmiştir. Böylece başka coğrafyalara göç etmişler ve yayılmışlardır” (MEB, 2018a, s.108).

Jeopolitik Mekân

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın bir başka kullanım şekli jeopolitik mekândır. Mutlak (fiziki) mekânı hatırlatır biçimde nedensellik ilişkisinin kullanıldığı jeopolitik mekân siyasi tarih anlatılarının temel argümanlarını oluşturmaktadır. 10. sınıf tarih ders kitabından Türk göçlerinin Anadolu’ya doğru yönelmesinin nedenselliği jeopolitik mekânla sağlanmıştır. Bu konuda bir örnek şu şekildedir: “Anadolu; coğrafi konumu, geçiş yolları

üzerinde bulunması, iklimi, su kaynakları ve yarımada şeklinde olması gibi özellikleri sayesinde tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşim için ideal bir bölge olmuştur. Anadolu'nun bu özelliklerinin de etkisiyle XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye, Oğuz göçleri artarak devam etmiş ve buna bağlı olarak Anadolu'nun Türkleşmesi hızlanmıştır" (MEB, 2018a, s.50). Benzer biçimde 10. sınıf tarih ders kitabında İstanbul'un fethi anlatısında da jeopolitik mekân nedensellik ilişkisinin temel bağlamlarından birini oluşturmaktadır. Bu konuda bir örnek şu şekildedir: "İstanbul'un alınması, tarihî bir imparatorluk merkezi olmasının yanında Osmanlı Devleti'nin güvenliği ve geleceği için siyasi, askerî ve ekonomik bakımdan zorunluydu. Anadolu ve Rumeli toprakları ancak İstanbul alınarak birbirine bağlanabilir ve Rumeli'de kesin bir hâkimiyet kurulabilirdi. İstanbul'un alınmasıyla kara ve deniz yolu ticareti Osmanlı hâkimiyetine geçerek önemli bir iktisadi kazanç elde edilecekti" (MEB, 2018b, s.124). Benzer biçimde 11. sınıf tarih ders kitabında Osmanlı- Rus ilişkilerinin nedenselliği jeopolitik mekân üzerinden şu cümlelerle tanımlanmaktadır.

"Rusya, coğrafi konum bakımından kuzeyindeki buzlarla kaplı denizler ile güneyinde Boğazlar'a ve Karadeniz'e sahip Osmanlı Devleti arasında sıkışıp kalmış, sıcak denizlere çıkışı olmayan bir ülke konumundadır. Bu nedenle deniz ticareti gelişmedi. XVIII. yüzyılın başlarında tahta çıkan Çar I. Petro'dan itibaren sıcak denizlere çıkma ve dünya ticaretinde söz sahibi olma politikasını prensip edinen Rusya, kendisine yayılma alanı olarak Osmanlı coğrafyasını seçti. ... Zaman zaman bu amacını gerçekleştirmeye çok yaklaşan Rusya, karşısında menfaatleri gereğince Osmanlı Devleti'ni destekleyen İngiltere ve Fransa'yı buldu" (MEB, 2018c, s. 34).

Görüldüğü üzere tarih ders kitaplarında jeopolitik mekânın kullanımıyla tarih anlatısında yer alan siyasi olayların arasındaki nedensellik ilişkisi ortaya konmaktadır.

Tarihsel Mekân

Tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın bir başka kullanım özelliği de tarihsel mekândır. Tarihsel mekân geçmişte yaşayanların bugüne bıraktıkları kültürel miras olarak tarih ders kitaplarında önemli yer tutmaktadır. Coğrafi mekânın bu kullanım biçimi aynı zamanda tarihsel kanıt niteliği taşıdığı için tarih anlatısının gerçeklikle kurduğu ilişki bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca öğrencilerin tarihsel imgelemlerinde geçmişe dair tarihsel düşüncenin gelişmesinde önemli rol üstlenmektedir. 10. sınıf tarih ders kitabındaki şu kullanım tarihsel mekânın örneklerindedir:

"Türkiye Selçuklularında devletin yönetim merkezi olan ve dergâh veya bârgâh olarak da anılan saray, hem devletin idare merkezi hem de hükümdarın şahsî ikametgâhı olmuştur. Sultanın özel hayatını sürdürdüğü saray bölümüne harem denmiştir. Saray teşkilatında en önemli görevliye hâci denmiş ve hâciplerin reislerine de "hâcibü'l-hüccab" denmiştir. Konya'daki Alâeddin Köşkü, Kayseri'de Keykubâdiye Sarayı, Beyşehir'deki Kubâdâbâd Sarayı, Alanya'daki Alâiye Sarayı Türkiye Selçukluları Dönemi'ne ait önemli saraylardır" (MEB, 2018b, s.25).

Benzer biçimde 11. sınıf tarih ders kitabında yer alan aşağıdaki cümleler, Doğu Cephesi siyasi anlatısında vurgulanan Aziziye Tabyası sadece makro tarihsel anlatıyı güçlendirmekle kalmamış aynı zamanda yerel tarih öğelerini de tarihin bir parçası haline getirmiştir.

“Ruslar, Ermenilerin desteğiyle 8 Kasım’ı 9 Kasım’a bağlayan gece Aziziye Tabyası’na saldırdılar. Tabyadaki askerleri uykuda yakalayarak şehit ettiler. Tabyadan yaralı olarak Erzurum’a gelen bir askerin haber vermesiyle bu olay duyuldu. Minarelerden müezzinler halka: “Rus ordusu Aziziye Tabyası’nı ele geçirmiştir, herkes cihada!” sözleri ile tüm Erzurum halkı genç, yaşlı, kadın ve erkeği Aziziye Tabyasına doğru koşmuştu. Haberi duyanlardan birisi de henüz 20 yaşında olan Nene Hatun idi” (MEB, 2018c, s. 103).

Tarihyazımı Açısından Tarih Ders Kitaplarında Coğrafi Mekânın Kullanımı

Tarihyazımı açısından tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanımı frekansları ile birlikte Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Tarihyazımı Açısından Tarih Ders Kitaplarında Coğrafi Mekânın Kullanımı

Tarihyazımı Özellikleri	Frekans
Nedensellik ilişkisini inşa etmek	60
Tarihsel kanıt olarak mekânı kullanmak	46
Siyasi tarih anlatısını desteklemek	42

Tablo 3’e göre MEB tarafından yayımlanan 9.,10., 11. sınıf tarih ders kitapları, tarih yazımı açısından coğrafi mekânın tarihsel anlatı içinde “nedensellik ilişkisini inşa etmek, tarihsel kanıt olarak mekânı kullanmak, siyasi tarih anlatısını desteklemek” için kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda tarih ders kitaplarında tarihyazımı açısından öne çıkan bu tarihyazımı özellikleri kategorileri değerlendirilmiştir.

Nedenselliğin İnşası Olarak Coğrafi Mekân

Tarihyazımının temel kavramlarından olan nedensellik ilkesi, tarihsel olayları kronolojik bir sıra ile birbirine neden sonuç ilişkisi içinde ilişkilendirmek için kullanılmaktadır. Nedensellik ilkesinin pozitivist tarihyazımı ile girdiği bu ilişki aslında yönetsel bir sorundur. Tarihsel genelleme yapılması için takip edilen tümevarım ve tümdengelim akıl yürütmelerinin oturduğu ana bağlamı tarih örneğinde nedensellik ilkesi belirlemektedir. Tüm tarihçilerinde hem fikir olduğu nedenler ve bu nedenlerin ortaya çıkardığı sonuçlar nesnel tarihsel anlatının ortaya çıkışını ifade eder. Bu açıdan bakıldığında nedensellik ilkesinin değişmez kategorilerinden birisi de coğrafi mekândır.

Tarih ders kitapları incelendiğinde, iklim temasının insanların yerleşim yerleri, yaşayış biçimleri ve göçler ile ilgili anlatılarda temel nedensellik ilkesi için kullanıldığı görülmektedir. Nitekim 9. Sınıf tarih ders kitabında “Kurak bir iklime sahip olan Mezopotamya, sulama kanalları aracılığıyla tarımın yapıldığı fakat hayvancılığın yapılabileceği alanların sınırlı olduğu bir coğrafyadır. Bunun yanında maden, kereste, taş gibi doğal kaynakların bölgeden uzak olması, medeniyetin gelişmesi için büyük bir eksikliklerdir. Ancak bütün bu yoksunluklar toplumun daha iyi organize

olmasını sağlamıştır.” (MEB, 2018a, s.52) ifadeleri bunu destekler niteliktedir. Benzer biçimde iklim temasıyla ilişkili olarak 9. sınıf tarih ders kitabında kullanılan “Coğrafya veya iklimin hayat tarzlarını şekillendirmesiyle köyler ve kabile konfederasyonları zamanla şehir devletlerini oluşturmuştur.” (MEB, 2018a, s.48) ifadesi siyasi yapının belirlenmesinde nedensellik ilkesinin bir göstergesidir. Ayrıca 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan aşağıda gösterilen Moğollar anlatısında da benzer kullanımı görmek mümkündür:

“Moğol İmparatorluğu’nun merkezi konumundaki İç Asya’da iklim şartları tarım için elverişli değildi. Bu nedenle tarımla neredeyse hiç uğraşılmamış, halkın ana geçim kaynağı hayvancılık olmuştur. Hayvanlar için otlak arayışları sonucunda Moğollar, konar-göçer bir yaşam tarzını benimsemiştir. Ekonomileri her ne kadar hayvancılığa dayansa da yerleşik topluluklar ile ticarete önem vermişler, özellikle de canlı hayvan ticareti yapmışlardır” (MEB, 2018a, s.72).

İklim teması dışında özellikle fiziki coğrafyanın özellikleri de bir diğer nedensellik ilkesinin tarih anlatısında sıklıkla kullanılmaktadır. Buna ilişkin bir örnek şu şekildedir: “Medeniyetlerin ekonomik yaşam ve askerî yapılarında coğrafya belirleyici bir unsurdur. Tarihî çağların başladığı yer olan Mezopotamya’da ekonomik hayatın temeli tarımdı. Kuraklık ihtimaline karşı ürünün depolanması ve dağıtılması amacıyla Sümerler, tapınaklarını depo olarak kullandılar. Bu ürünleri kayıt altına almak için kullanılan semboller sayesinde çivi yazısı icat edildi. Mezopotamya’da medeniyetin gelişimi yazının bulunmasıyla hız kazandı” (MEB, 2018a, s.54).

Temelde tarih anlatıları içinde göçlerin nedenleri arasında coğrafya neredeyse en önemli belirleyici unsurdur. Buna ilişkin bir örnek şu şekildedir: “Bu göçler ilk olarak Yunanistan’dan başlamıştır. Yunanistan’ın dağlık bir coğrafyaya sahip olması, tarım alanlarının yetersizliği, nüfus artışı ve kıtlığın yaşanması bu göçlerin nedenlerindedir. Ayrıca Doğu Avrupa ve Balkanlardan güneye inen Dorlar, Akalar gibi kavimler Yunanistan’daki kavimlerin doğuya doğru sürüklenmesinde etkili olmuştur. Mısır’a kadar uzanan Ege Göçleri sonucunda Mısır Devleti, verdiği güçlü mücadele ile kendisini korurken Anadolu’daki Hitit Devleti ise yıkılmıştır” (MEB, 2018a, s.44).

Kimi anlatılarda ise iklim ve coğrafyanın birlikte nedensellik ilişkisini inşa ettiği görülmektedir: “Geniş bozkır sahalarında iklim ve coğrafya gereği sürekli hareket hâlinde olan konar-göçerler, toprak bağlılığını değil soy aidiyetini birinci planda tutmuşlardır. Sosyal kimlik; aile, oğuş ve boylar içinde gelişmiş ayrıca sınırlı otlakları kullanma mecburiyeti, aile ve grup ilişkilerini güçlendirmiştir. Zira bu özellik gelişmemiş olsaydı geniş bozkırlar boyunca ilerleyen boyların tek başına hayatta kalması mümkün olmazdı” (MEB, 2018a, s.98). Benzer biçimde insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemede de coğrafya temel etkenlerden birisidir. Bu konuda bir örnek şu şekildedir: “Coğrafyanın, hayat tarzının ve birlikte yaşama tecrübesinin etkisiyle oluşan töre; yazılı olmamasına rağmen sistemli, dinamik, etkili ve ihtiyacı karşılayacak bir yapıya sahiptir. Törenin toplumda çok güçlü bir yaptırımı vardır” (MEB, 2018a, s.57). Ayrıca coğrafya sadece insanların ilişkilerini belirlemekle kalmamış kültür ve sanat üretimlerini de belirlemiştir. Örneğin bir ders kitabında şu cümleler yer almıştır: “Selçuklular kendine has üsluplarıyla Selçuklu kufisi, sülüsü ve nesihî gibi hat türleri ortaya çıkarmış ve bunları abidevi eserlerde uygulamıştır. Ayrıca bozkır kültürünü gösteren kuş, ejderha, boğa ve çift başlı kartal gibi hayvan tasvirlerinin yer aldığı kabartmalarla yapılar süslenmiştir” (MEB, 2018a, s.203).

Coğrafi mekânın temel özellikleri tarih anlatılarında siyasi olayların nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, “Anadolu; coğrafi konumu, geçiş yolları üzerinde bulunması, iklimi, su kaynakları ve yarımada şeklinde olması gibi özellikleri sayesinde tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşim için ideal bir bölge olmuştur. Anadolu’nun bu özelliklerinin de etkisiyle XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye, Oğuz göçleri artarak devam etmiş ve buna bağlı olarak Anadolu’nun Türkleşmesi hızlanmıştır” (MEB, 2018b, s.50). Benzer biçimde Osmanlı Beyliği’nin kuruluş nazariyelerinde de coğrafi mekânın özelliklerini görmek mümkündür. Bu konudaki ifadeler şu şekildedir:

“Osmanlı Beyliği’nin kurulup gelişmesinde, kurulduğu coğrafyanın etkisi büyüktür. Osmanlı beyleri, beyliğin Bizans sınırında kurulmasının getirdiği siyasi ve sosyal avantajları iyi değerlendirmiştir. Bu dönemde Bizans, siyasi ve askerî yönden zayıflamış, taht kavgaları nedeniyle de merkezî otoritesini kaybetmiştir. Merkezden uzak tekfurlar, Bizans’a bağlı gibi görünse de kendi başlarına hareket etmeye başlamış, bu durum kuruluş aşamasındaki Osmanlı Beyliği’nin büyümesini kolaylaştırmıştır” (MEB, 2018b, s. 55).

Kimi zamansa “II. Selim Dönemi’nde Kıbrıs’ın alınması (1571) ile Venedikliler, Akdeniz’de üs olarak kullanabilecekleri Girit’e yoğunlaştı. Venediklilerle birlikte Girit’e yerleşen Malta ve diğer Hristiyan deniz korsanlarının Türk ticaret ve hac gemilerine zarar vermesi, can ve mal güvenliğini tehdit etmesi Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’deki hâkimiyetini zedeledi. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti 1645’te Girit Adası’nı kuşattı” (MEB, 2018c, s.18) ifadelerinde olduğu gibi, siyasi olayların temel nedeni coğrafya olarak görülmüştür. Benzer bir nedensellik kullanımını Coğrafi Keşifler anlatısında da görmek mümkündür. Bu anlatı şu şekildedir: “İtalya, Coğrafi Keşifler sonrası uluslararası ticaretin Akdeniz’den çok okyanuslara taşınmasıyla XVII. yüzyılda uzun bir durgunluk dönemine girdi. Ticareti ve endüstrisi hız kesti. İtalya’daki bu durağanlık ekonomik buhran; tarımı da etkiledi, fakirlik ve eşkıyalık arttı. Diğer taraftan veba salgını baş gösterdi ve devlet istikrarını kaybetti” (MEB, 2018c, s.35). Görüldüğü üzere coğrafi mekân pozitivist tarih anlatısı için siyasi olayları kronolojik bir biçimde birbirine bağlamak ve nesnel tarih anlatısını oluşturmak sıklıkla kullanılmıştır.

Anlatıyı Destekleme Aracı ve Tarihsel Kanıt Olarak Coğrafi Mekân

Tarih ders kitaplarında yer alan tarihsel anlatının temel yaklaşım biçimi pozitivist tarihyazımının özellikleriyle örtüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında tarihsel anlatının geçmişteki gerçeklikle kurulan ilişkisinden coğrafi mekân kurulan anlatının nesnelliğini vurgulamak için tarihsel kanıt olarak kullanılmaktadır. Özellikle tarihin erken dönemlerinde tarihsel kanıtın arşiv belgelerinin yerine geçmişten kalan eşyalardan oluşması coğrafi mekânın kanıtlayıcı özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Nitekim 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan aşağıdaki cümleler, erken dönem tarih anlatısı için megaron tipi evlerin bulunduğu mekânın ön plana çıkarılması bu durumun göstergelerindendir.

“İnsanlığın bu ilk döneminde nüfus artışıyla birlikte mağaralar yerini, belli bir kısmı toprağa gömülü ve yuvarlak planlı kulübe şeklindeki barınaklara bırakmıştır. Önceleri sadece barınak olarak kullanılan bu kulübeler, zamanla yapılar topluluğuna dönüşmüştür. Örneğin bir ön giriş ile gerisinde

dikdörtgen bir salondan oluşan “megaron” tipi İzmir’deki Limantepe ve Baklatepe höyüklerinde yapılan arkeolojik kazılarda saptanmıştır” (MEB, 2018a, s.51).

Tarihsel kanıt olarak coğrafi mekânın kullanımı anlatı içinde metin olarak yer almakla birlikte çoğu zaman da mekânın fotoğrafları kullanılmıştır. 9. sınıf tarih ders kitabında yer alan İpek Yolu anlatısında tarihsel kanıt ve anlatıyı destekleme aracı olarak Yarkent kalıntıları kullanılmıştır (Resim 6):

Resim 6. Yarkent Kalıntıları (MEB, 2018a, s. 78)

11. sınıf tarih ders kitabında yer alan “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti” ünitesinde yer alan anlatıda tarihsel kanıt olarak Kamanıçe Kalesi (Resim 7) coğrafi mekân olarak kullanılmıştır. Bu kullanımda tarih anlatısı coğrafi mekânın ontolojik olarak varlığı ile hem kanıt gösterilmiş hem de mevcut anlatıyı güçlendirmek için kullanılmıştır.

Resim 7. Kamanıçe Kalesi (MEB, 2018c, s.17)

Ayrıca tarih ders kitaplarında coğrafi mekân sadece anlatıyı desteklemek için de kullanılmaktadır. 10. Sınıf tarih ders kitabında “Saltuklular, 1072-1202 yılları arasında Erzurum merkez olmak üzere Kars, Oltu, Bayburt, Malazgirt ve Artvin civarında hüküm sürmüştür. Gürcülerle mücadele eden Saltuklu hükümdarları, Türkiye Selçukluları ile iyi ilişkiler kurmuştur” (MEB, 2018a, s.20) cümlelerinde geçen Saltuklular anlatısında, anlatının temelini coğrafi

mekân oluşturmaktadır. Siyasi tarih anlatısında hüküm sürülen bölgelerin ifade edilme biçimlerinde coğrafi mekân mevcut anlatının güçlendirilmesinde kullanılmaktadır. Benzer biçimde coğrafi mekânın anlatıyı desteklemek için kullanımı 9. Sınıf tarih ders kitabında yer alan Malazgirt Savaşı anlatısında da görmek mümkündür. Bu anlatıda şu ifadeler yer almıştır: “26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt-Ahlat arasında Rahve Ovası’nda meydana gelen savaşta Turan taktiğini başarıyla uygulayan Selçuklular, Bizans ordusundaki Türk asıllı askerlerin de Selçuklu saflarına geçmesiyle büyük bir zafer kazanmıştır” (MEB, 2018a, s.194). Görüldüğü üzere tarih ders kitaplarında anlatıyı desteklemek için ve kanıt göstermek için coğrafi mekân sıklıkla kullanılmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Türkiye’de 9, 10, 11. sınıf tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanımının temel özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışan bu araştırmanın sonuçlarına göre; tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın “yer olarak mekân, mutlak mekân, göreceli mekân, imge olarak mekân, hafıza mekânı, kutsal mekân, jeopolitik mekân ve tarihsel mekân” kategorilerinde kullanıldığı görülmektedir.

Yer olarak mekân tarih ders kitaplarındaki anlatıyı geçmişte olayın yaşandığı yere referans vererek gerçeklikle ilişkisini güçlendirmektedir. Araştırma sonuçlarına göre tarih ders kitaplarında yer olarak mekânın en fazla kullanılan coğrafi mekân türü olması Koç, Önal ve Ergün’ün (2016) çalışmasıyla örtüşmektedir. Benzer biçimde çoğu kez yer olarak mekânla birlikte kullanılan mutlak (fiziki) mekân da tarihsel anlatı içinde nedensellik ilişkilerinin ortaya koyarak tarih ders kitaplarının pozitivist tarih yazımına uygun biçimde yazılmasına olanak sağlamaktadır. Nitekim tarihsel anlatının geçtiği bölgenin iklimi, yeryüzü şekilleri vb. özellikleri ile tarih ders kitabı yazarının oluşturduğu anlatı ilişkilendirilerek determinist bir biçimde nedensellik ilişkisini rasyonalize etmektedir. Tarih ders kitaplarında yer alan anlatılarda yer olarak mekânın ve mutlak (fiziki) mekânın kullanılmadığı bölümlerde tarih anlatısının gerçeklikle ilişkisi, göreceli mekânla kurulmaya çalışılmıştır. Bu durum coğrafi mekânın tarih ders kitaplarında ortaya konan anlatıların gerçeklikle kurduğu ilişkinin önemli bir aracı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Tarih ders kitaplarında nedensellik ilişkisinin en önemli araçlarından birisi de jeopolitik mekândır. Mutlak (fiziki) mekânın özelliklerini taşıyan jeopolitik mekân siyasi tarih anlatılarının nedensellik ilişkisinin temel üreticisidir. Tarih ders kitaplarında yer alan temel anlatının siyasi tarih ağırlıklı olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir (Alaca, 2017; Aslan, 2007; Koullapis, 2007; Özbaran, 2003; Pamuk, 2014; Tekeli, 2007; Tekeli, 1998; Yazıcı ve Şimşek, 2011; Yıldırım, 2016). Bu anlatının ortaya çıkışında tarih öğretim programında yer alan kazanımların etkisi olmakla birlikte tarih ders kitabı yazarlarının temel eğilimlerinin belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında jeopolitik mekânın kendisi tarihe yön verici bir özelliğe sahiptir.

Diğer taraftan mekâna yapılan vurgu kimi zaman imgelem düzeyinde kalmaktadır. Tarih ders kitaplarında tarihsel imgeleme yapılan vurguda da coğrafi mekândan yararlanılmaktadır. İmge olarak mekânın kullanımı ile geçmişin öğrencilerin zihninde imgelem olarak inşası hedeflenmektedir. Bu doğrultuda tarih ders kitaplarında sıklıkla minyatür, gravürler ve temsili resimler kullanılmıştır. Bu durum aynı zamanda pedagojik olarak somuttan soyuta ilkesinin dışavurumudur.

Kimi zaman kullanılan coğrafi mekânın kendisinin barındırdığı anlam tarih ders kitaplarında yer alan anlatılarda önem kazanmaktadır. Bu durumda kullanılan kutsal mekân, içinde barındırdığı anlam ile kültürel kimliklere referans vererek öğrencinin sadece geçmişi algılaması değil aynı zamanda geçmişte üretilen değerlerin ve kutsallarında farkına varması için önemli bir çerçeve oluşturur. Bu açıdan bakıldığında teolojik kutsal mekân dini kimliğe referans verirken seküler kutsal mekânsa ulusal kimliğe referans vermektedir. Aynı zamanda tarih ders kitaplarında kültürel kimliğin başka bir biçimi ise kültürel mirastır. Kültürel mirasın tarih ders kitaplarında yer anlatılarda kullanım biçimlerinden birisi de tarihsel mekândır. Tarihsel mekân geçmişten üretilen kültürel mirası tarih anlatısının bir parçası haline getirmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre tarihyazımı açısından tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanımına bakıldığında üç temel kategori ortaya çıkmıştır. Bunlar; nedensellik ilişkisini inşa etmek için coğrafi mekânın kullanımı, tarihsel kanıt olarak coğrafi mekânın kullanımı ve siyasi tarih anlatısını desteklemek için coğrafi mekânın kullanımınıdır.

Türkiye'deki tarih ders kitaplarında yer alan tarih anlatısı pozitivist tarih yazımının özelliklerini taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanımı pozitivist tarih anlatısını inşa etmek için kullanılmaktadır. Geçmişin tekil olaylarının arasında neden- sonuç ilişkisi tarih ders kitaplarında coğrafi mekânın kullanımı ile sağlanarak tarihsel anlatının geçmişte oluş biçimi gerçeklikle örtüşür hale getirilmeye çalışılmaktadır. Araştırmanın bu sonucu Tekeli'nin (2011, s.29) tarihte kurulan nedenselliğin redüksiyon şeması şeklindeki kullanımıyla örtüşmektedir. Ayrıca tarih ders kitapları tarihsel olayların geçtiği mekânı anlatılarının içinde kullanarak coğrafi mekân bir tarafıyla tarihsel kanıt olarak kullanılmakta diğer taraftan da siyasi tarih anlatısını desteklemektedir. Bu açıdan bakıldığında Kant'ın a-priori çeşitliliği tarih anlatılarında coğrafi mekânla sağlanmaya çalışılmaktadır. Benzer biçimde coğrafyanın determinist özellikleri (iklim, yeryüzü şekilleri vb.) tarih anlatısının bir parçası hale getirilerek tarih ders kitaplarındaki tarihsel inşaların nesnel tarih anlatısına dönüşmesi sağlanmaktadır. İncelenen tarih ders kitaplarında coğrafi mekân kullanımı ile coğrafi determinizmin tarih anlatısının bir parçası haline gelmesi Koç, Önal ve Ergün'ün (2016) çalışmasıyla benzerlik taşımaktadır.

ÖNERİLER

Araştırmada tarih ders kitaplarında yer alan coğrafi mekânın kullanım özelliklerinin anlatının oluşumuna göre tarih ders kitabı yazarı tarafından rastlantısal kullanıldığı görülmektedir. Buradan hareketle MEB Tarih Öğretim Programlarında tarih ders kitabı yazarlarına verilen yönergede tarih ders kitabı yazarlarının coğrafi mekânın kullanım özellikleri göz önünde bulundurmalarına yönelik olarak yönerge oluşturulmalıdır. Yine araştırma sonuçlarından hareketle tarih öğretmenlerinin coğrafi mekân okuryazarlığını artırmak için Tarih Öğretmeni Özel Alan Yeterlilik Belgesi'nde Alan Eğitimi Yeterlilik Bilgisi Alanında coğrafi mekân kullanımına dair performans göstergeleri tanımlanmalıdır.

Etik Metni

Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir.

Yazar(lar) Katkı Oranı: Yazarın bu makaleye katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Agnew, J. (2005). Space: place. Paul J. Cloke & R. J. Johnston (Ed.), *Spaces of Geographical Thought: Deconstructing Human Geography's Binaries* (s.81-96). Sage Publications.
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(4), 988 -1007.
- Aslan, E. (2007). Devrim tarihi ders kitapları. S. Özbaran (Eds.). *Tarih öğretimi ve ders kitapları içinde* (s.295-310). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akkuş, A. & Meydan, A. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihi ve coğrafi mekân uygulamalarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 14-30.
- Baydil, E. (2011). Coğrafya nedir? H. Yazıcı ve M. K. Koca (Ed.), *Genel coğrafya içinde* (s.1-29). Pegem Akademi.
- Bilgili, M. (2016). Coğrafya öğretiminde mekân ve yer karmaşası üzerine bir araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergisi [Turkish Journal of Geography Education]*, 2(1), 11-19.
- Braudel, F. (1992). *Tarih üzerine yazılar*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınları.
- Burke, P. (2002). *Fransız Devrimi: Annales ekolü*. (M. Küçük, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1990). *Tarih tasarımı*. (K. Dinçer, Çev.). Ara Yayıncılık.
- Cresswell, T. (2008). Space and place (1977): Yi-Fu Tuan. P. Hubbard, Rob Kitchin ve G. Valentine (Ed.). *Key texts in human geography* (s.53-60). Sage Publication.
- Deleuze, G. (2000). *Kant Üzerine Dört Ders*. (U. Parker, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Dilek, D. ve Alabaş, R. (2010). Tarihsel imgelem. M. Safran (Eds.). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri içinde* (s.104-110). Yeni İnsan Yayınevi.
- Geçit, Y. ve Tokdemir, M. A. (2016). Fen-edebiyat fakültesi tarih bölümü mezunlarının coğrafyaya yönelik görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 17(2), 71-90.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in geography*. Hodder Arnold Publication.
- Heredotos. (1973). *Heredot tarihi*. (M. Ökme, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Hladnik, M. & Fridl, J. (2012). Space and its geographical presentation in Slovene historical narratives. *Slavistična revija*, 60, 443-455.
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek*. (B. S. Şener, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Kant, I. (1839). *Vorlesungen über physische Geographie*. K. Rosenkranz & F. W. Schubert (Hrsg.). *Immanuel Kant's sämtliche Werke*. Leipzig: Leopold Voss.
- Kant, I. (2001). *Pratik usun eleştirisi*. (İ. Z. Eyuboğlu, Çev.). Say Yayınları.

- Karabağ, S. (2002). *Mekânın siyasallaşması*. Nobel Yayın.
- Koç, H., Önal, H. ve Ergün, A. (2016). Ortaöğretim tarih ders kitaplarında coğrafi unsurlara nasıl ve ne düzeyde yer verilmektedir? *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(25), 99-117.
- Koullapis, L.-G. (2007). Türkiye’de tarih ders kitapları ve UNESCO’nun önerileri. S. Özbaran (Ed.) *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları* içinde (s. 273-282). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- MEB. (2018a). *9. sınıf tarih ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2018b). *10. sınıf tarih ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2018c). *11. sınıf tarih ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (M. E. Özcan, çev.). Dost Kitabevi
- Özbaran, S. (2003) *Güdümlü tarih*. Cem Yayınevi.
- Öztürk, M. (2016), Mekânı algılama becerisi. M. Safran (Ed.) *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* içinde (s. 83-95). Yeni İnsan Yayınevi.
- Pamuk, A. (2014). *Kimlik ve tarih*. Yeni İnsan Yayınevi
- Pamuk, A. ve Pamuk, İ. (2019). Sosyal bilgilerde yerel tarih. T. Çelikkaya, Ç. Ö. Demirbaş, T. Yıldırım & H. Yakar (Ed.). *Yeni program ve ders içeriklerine göre sosyal bilgiler öğretimi II* içinde (s.423-443). Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Çakır ve S. İrez, Çev.). Pegem Akademi.
- Soja, E.W. (1989). *Postmodern geographies: the reassertion of space in critical social theory*. Verso Press.
- Stoltman, J. P. (1988). *Geography and History in the Curriculum: Relationships Between Space and Time*. (s. 2-14). Rand McNally and Company.
- Susanne, R. (2019). *History, space, and place*. Routledge.
- Şimşek, A. ve Pamuk, A. (2016). *Tarih yazıcılığının dünü, bugünü ve yarını üzerine kısa bir bakış*. M. Safran (Ed.). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri* içinde (s.21-26). Yeni İnsan Yayınevi.
- Taberi. (1991). *Milletler ve hükümdarlar tarihi*. (Z. K. Ugan ve A. Temir, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tekeli, İ. (2007). *Birlikte yazılan ve öğrenilen tarihe doğru*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarihyazımı üzerine düşünmek*. Dost Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1982) *Oğuz destanı, Reşideddin oğuznâmesi, tercüme ve tahlili*. Enderun Yayınları.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2006). *Beşeri coğrafya, insan kültür ve mekân*. Çantay Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/>
- Yazıcı, F. ve Şimşek, A. (2011). Tarih öğretiminde nesnellik sorunu. *Tarih Okulu Dergisi*, XI, 13-32.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. Yeni İnsan Yayınevi.